บทที่ 4

รูปแบบการประพันธ์

ในด้านรูปแบบผู้วิจัยจำแนกการศึกษาออกเป็น 3 หัวข้อ คือ ฉันทลักษณ์ คำ กลุ่มคำ และประโยค กับภาพพจน์และสัญลักษณ์ เพื่อจะได้ศึกษาว่ากวีเลือกใช้ประโยชน์จากองค์ประกอบของภาษา เพื่อสื่อสารความรู้สึกนึกคิดของตนอย่างไร

ฉันทลักษณ์

จากการศึกษาการใช้ฉันทลักษณ์ใน **ม้าก้านกล้วย** กล่าวได้ว่าไพวรินทร์สามารถใช้คำประพันธ์สื่อความให้เข้ากับยุคสมัย และวัตถุประสงค์ของการแต่งได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพในลีลาคล้ายกลอนของสุนทรภู่ ซึ่งไพวรินทร์ใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานมากกว่าฉันทลักษณ์ประเภทอื่น ทั้งในแง่จังหวะภายในวรรคที่ส่วนใหญ่เป็น 3/2/3 และการใช้สัมผัสในอย่างแพรวพราย ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาฉันทลักษณ์เป็น 2 หัวข้อ คือ การใช้ประโยชน์จากสัมผัสใน และการใช้ประโยชน์จากฉันทลักษณ์

1. การใช้ประโยชน์จากสัมผัสใน

เมื่อแต่งกลอนสุภาพ ไพวรินทร์ใช้สัมผัสในทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรอย่างประณีตเกือบทุกวรรค (บางวรรคมีสัมผัสสระและสัมผัสอักษรเกิน 1 คู่) ซึ่งสร้างความประสานของเสียงกับความหมายในบทประพันธ์ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน ดังเช่นในบท *"ไหมแท้ที่แม่ทอ"* (74-77) กวีใช้ประโยชน์จากสัมผัสในเพื่อย้ำความสัมพันธ์ทางความหมาย สื่อถึงความวิริยะในการสร้างสรรค์ "งานชีวิต" ของแม่ที่สู้ฝ่าฟันความทุกข์ยาก ด้วยความยึดมั่นในคุณธรรมตามความใฝ่ฝันในครรลองชีวิตที่ดีงาม ดังบทแรกที่ยกมาวิเคราะห์ต่อไปนี้ (74)

แม่ปลูกหม่อน/เลี้ยงไหม/ตั้งใจนัก

เรี่ยวแรงรัก/แม่ใช้/เพื่อใฝ่ฝัน

อีกสาวไหม/ด้วยมือ/ซื่อสัตย์นั้น

ทั้งทอมัน/ละเมียดละไม/ใช้เวลา

กวีใช้สัมผัสในราวการสอดเส้นไหมที่เป็นวัสดุของการทอ ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร เน้นสัมผัสอักษรเป็นพิเศษ ในวรรคสดับและวรรคส่ง สัมผัสอักษรซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ม/ ให้ความรู้สึกอ่อนโยน นุ่มนวล และค่อยเป็นค่อยไป ในคำว่า **“แม่” “หม่อน” “ไหม” “มัน”** “ละ**เมียด**ละ**ไม**” ความรู้สึกดังกล่าวเชื่อมโยงกับพฤติกรรมการสร้างสรรค์ที่ต้องกระทำอย่าง “ตั้งใจ” แฝงความอ่อนโยน “ละ**เมียด**ละ**ไม**” น่าสังเกตว่าในวรรครับแม่ใช้ **“เรี่ยวแรงรัก”** ซึ่งหมายถึงเรี่ยวแรงแห่งความรัก หรือเรี่ยวแรงที่เกิดขึ้นด้วยความรักอันเป็นบ่อเกิดของพลังใจ การซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ร/ ในคำว่า **“เรี่ยวแรง”** และต่อด้วย **“รัก”** คำนามที่แสดงความเป็นเจ้าของของ **“เรี่ยวแรง”** (ในวรรครับ) เป็นการเน้นเสียงที่สอดคล้องกับการเน้นความหมายที่สะท้อนพลังความรัก ความทุ่มเทของผู้เป็นแม่ สอดคล้องกับความ “ตั้งใจ” (ในวรรคสดับ) และความ **“ใฝ่ฝัน”** (ในวรรครับ) ซึ่งแสดงความปรารถนาของแม่ที่จะสร้างงาน ตีความจากการอ่านจนจบบทได้ว่าหมายถึงการปลูกฝังให้ลูกมีอิสรภาพ ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความชั่วร้าย ดังคำสอนของแม่ให้ลูก “พลีชีวิตเพื่อถักและทอไท” ในบทที่ 8 (76) ซึ่งสังเกตได้ว่าเน้นเสียงระเบิดหนักเป็นพยัญชนะต้น

ในวรรครอง กวีซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ม/ ใน **“ไหม-มือ”** ทำให้รู้สึกถึงความเกี่ยวข้องของ “มือ” กับการสาว “ไหม” ในการสร้างงาน “งานชีวิต” ที่ยิ่งใหญ่ “มือ” ที่จะสร้าง “งานชีวิต” ได้จะต้องเป็น “มือ” ที่ **“ซื่อสัตย์”** กวีใช้คำซ้อนซึ่งซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้นเสียดแทรก /ซ/ ขณะที่เน้นความหมายที่แสดงคุณธรรมให้ผู้อ่านเห็นว่าแม่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างแท้จริง นั่นคือการกระทำให้เห็นว่าแม่มีความเด็ดเดี่ยวในการดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิต

ใน *“ม้าก้านกล้วย 2”*(30-32) จุดเด่นด้านเสียงปรากฏอย่างชัดเจนในตอนต้นของบทที่ 2 ซึ่งมีเนื้อหาเชื่อมโยงกับ *“ม้าก้านกล้วย 1”* (26-28) เมื่อลูกชายชาวนาต้องจำ “จากถิ่น” ไปใช้ชีวิตในเมืองหลวง เพื่อแสวงหาคุณค่าและความหมายของชีวิต ได้เผชิญสภาวะที่ไม่พึงประสงค์ซึ่งก่อความรู้สึกแปลกแยก โดดเดี่ยว จึงตัดสินใจหวนคืนสู่ “ทุ่ง” เพื่อ “ไปกราบพ่อขอพรอีกสักครั้ง” มีคำบรรยายสภาวะทางจิตใจเมื่อใช้ชีวิตในเมืองหลวงว่า

เมืองนี้/อยู่นาน/แล้วเหน็ดเหนื่อย

เหน็บหนาว/หนืดเนือย/จนหน้าเหลือง

กวีใช้การซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /น/ ในพยางค์ที่ประสมสระยาวเป็นส่วนใหญ่ เป็นเสียงที่เด่นที่สุดในวรรคสดับกับวรรครับ ซึ่งแยกเป็นคำเป็นคือ **“นี้” “นาน” “เหนื่อย” “หนาว” “เนือย”** และ “**หน้า**เหลือง” และคำตายคือ **“เหน็ด” “เหน็บ” “หนืด”** ความหมายที่เน้นด้วยกลุ่มคำเหล่านี้คือ ความเนิบช้า หนักหน่วงของความทุกข์ซึ่งเกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจที่อ่อนล้า สิ้นหวังของคนชนบท

การใช้ประโยชน์จากสัมผัสในอย่างแพรวพราย ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรยังปรากฏอย่างเด่นชัดในบท *“ลมพัดรวงข้าว”* (60-61) ดังบทแรกของบทประพันธ์ที่ยกมาวิเคราะห์ต่อไปนี้ (60)

กรูลมหนาว/กราวเกรียว/เรียวรวงข้าว

เรียวรวงร้าวรวด/ทุ่งสะเทือนไหว

คลื่นรวงทอง/รองแดด/ระยิบไกล

ไกลออกไป/สุดโค้งเคียว/ของชาวนา

คำว่า **“กรู” “กราว” “เกรียว”** ในวรรคแรกของบทประพันธ์ ซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำ /กร/ เป็นเสียงที่เด่นที่สุดในวรรค ความหมายของคำและเสียงที่สอดรับกับความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง เน้นลักษณะของกระแส “ลมหนาว” ที่มีกำลังแรง พัดไปพร้อมกันโดยเร็วและต่อเนื่อง จนเกิดเสียงดัง **“กราวเกรียว”**นอกจากนี้กวีใช้การซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ร/ ในวรรครับต่อเนื่องไปจนถึงวรรครอง วรรครับคือคำว่า **“เรียว” “รวง” “ร้าว” “รวด”** การซ้ำเสียงของคำได้ย้ำความหมายต่อเนื่อง เร้าให้เห็นภาพของรวงข้าวทั่วท้องทุ่ง ที่โอนเอนสั่นพริ้วไปตามกระแสลม ในวรรครองกวีซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ร/ ในคำที่แสดงภาพ คือ **“รวง” “รอง”** “ระยิบ” เอื้อต่อการฉายความสุกใส แพรวพราว ของรวงข้าวทั้งท้องทุ่งเมื่อต้องกระแสลมจนไหวเอน พริ้วสะบัดท่ามกลางแสงแดดที่แผดกล้า มองเห็น “ไกลออกไปสุดโค้งเคียวของชาวนา” หมายความว่า ความงามระยิบของแสงที่กระทบรวงข้าวนั้นปรากฏให้เห็นเป็นฉากจนสุดความโค้งของเคียวที่ชาวนาจับถือทาบกับท้องทุ่ง ขณะที่ขะมักเขม้นทำงาน

บทกวีนิพนธ์ *“บนแผ่นอกของแผ่นดิน”* (44-45) ซึ่งแต่งเป็นกาพย์ฉบัง 16 มีจุดเด่นด้านสัมผัสในเพื่อประสานเสียงกับความหมาย และสื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความทุกข์ยาก

ของชาวนา ที่ต้องผลิตข้าวเพื่อเลี้ยงปากท้องของประชากรภายในประเทศ ท่ามกลางบริบททางสังคมที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่กลับละเลยการพัฒนาเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม จนกระทั่งคนร่วมสังคมหลงลืมคุณค่าของชาวนา ผู้ที่ครั้งหนึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นกระดูกสันหลังของชาติ ดังตอนที่ยกมาวิเคราะห์ต่อไปนี้ (44)

หล่อร่าง/เลี้ยงแรง/แต่งรวง

เลือดริน/เหงื่อร่วง

ก่อรูป/เกิดรอย/แห่งเรา

หน่อเนื้อ/ชาวนา/แนบเนา

พลิกทุ่ง/สีเทา

เป็นทุ่ง/เป็นทาง/สีทอง

กาพย์ฉบัง 16 ข้างต้น วรรคแรกและวรรคที่ 3 แบ่งตามจังหวะการอ่านเป็น 3 ช่วง ส่วนวรรคที่สองแบ่งเป็น 2 ช่วง ในแต่ละช่วงมีจำนวนสองคำเท่ากัน ลักษณะเด่นพิเศษคือกวีเจตนาเล่นสัมผัสอักษรซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้นในตำแหน่งคำที่สองของแต่ละช่วง หรือคำที่สองสี่หกของวรรคที่ 1 และ 3 คำที่สองสี่ของวรรคที่ 2

บทแรกกวีใช้สัมผัสอักษรซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ร/ ต่อเนื่องทั้งบทในคำว่า **“ร่าง” “แรง” “รวง” “ริน” “ร่วง” “รูป” “รอย” “เรา”** เน้นความประสานของความหมายของคำที่ซ้ำเสียงนี้ด้วย ผู้อ่านยังต้องพิจารณาคำที่มาประกอบกับคำเหล่านี้ สังเกตได้ว่าเป็นคำที่ใช้เสียงข้างลิ้น /ล/ เป็นพยัญชนะต้นในสองวรรคแรกดังนี้ **“หล่อร่าง” “เลี้ยงแรง” “เลือดริน”** คำที่มีเสียงรัวและเสียงข้างลิ้นเป็นพยัญชนะต้น โดยปกติมักแสดงการเคลื่อนไหว เลื่อนไหล เช่น หลั่งไหล เลื่อน ล้น ริน ให้ความรู้สึกว่ามีความเคลื่อนไหวของเลือดและเหงื่อ บอกความมีชีวิตและจุดเด่นของผู้สร้างงานด้วย **“ร่าง”** และ **“แรง”** กับผลงานคือ **“รวง**[ข้าว]**”** รวมความว่าชาวนาในกระบวนการผลิตนี้ทุ่มเททั้ง **“แรง”** และ **“เลือด”** ต้องทนต่อความเหน็ดเหนื่อยจน “เลือดรินเหงื่อร่วง” เพื่อผลิตข้าวเลี้ยงประชากรภายในประเทศจนกระทั่ง “ก่อรูปเกิดรอยแห่งเรา”

คำว่า **“หน่อ” “เนื้อ” “ชาวนา” “แนบ” “เนา”** ในบทที่ 2 กวีจงใจซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้นเสียงนาสิก /น/ เป็นเสียงที่เด่นที่สุดในวรรคแรก ซึ่งให้ความรู้สึกนุ่มนวล เมื่อพิจารณาความหมายของคำพบว่า มีความประสานกันในแง่ที่บอกความมีชีวิตอย่างมุ่งมั่นของชาวนา ที่สานต่ออุดมการณ์การทำนาจากรุ่นสู่รุ่นบนผืนแผ่นดินที่ตนผูกพันและหวงแหน ส่งผลปรากฏในวรรคที่ต่อเนื่องถึงวรรคสุดท้าย โดยใช้กริยา “พลิก” ซึ่งเป็นคำตายประสมสระเสียงสั้นที่หมายถึงเปลี่ยนเป็นตรงกันข้ามอย่างฉับพลัน ทุ่งที่แห้งแล้งถูกพลิกให้กลายเป็นทุ่งที่เต็มไปด้วยต้นข้าวออกรวงเหลืองอร่าม กวีใช้การซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ท/ ในคำว่า **“ทุ่ง” “เทา” “ทาง” “ทอง”** การเล่นเสียงซ้ำในคำว่า **“เทา”** และ **“ทอง”** เป็นการสร้างความประสานที่ชวนคิดหากคิดถึงความขัดกันของความหมาย ภาพ **“ทุ่ง”** สี **“เทา”** ซึ่งให้ความรู้สึกหม่นหมองเทียบกับภาพ **“ทุ่ง”** ที่เต็มไปด้วยต้นข้าวที่กำลังออกรวงแลดูเป็น “สี**ทอง**” เหลืองอร่ามไปทั่ว โน้มน้าวให้ประทับใจในความเพียรพยายามของชาวนา

2. การใช้ประโยชน์จากฉันทลักษณ์

กล่าวได้ว่า ไพวรินทร์เลือกใช้ฉันทลักษณ์ตามขนบหลายชนิดในการนำเสนอเนื้อหาบทประพันธ์ทำนองนิราศ ทั้งกลอนสุภาพ โคลง กาพย์ และร่าย อีกทั้งยังนำฉันทลักษณ์พื้นบ้านมาปรับใช้เพื่อสื่อเนื้อหาทางความคิดและอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม

2.1 ฉันทลักษณ์ตามขนบ

ฉันทลักษณ์ตามขนบ หมายถึง รูปแบบคำประพันธ์ที่ยึดถือตามกฎเกณฑ์แบบแผนในอดีต

2.1.1 กลอนสุภาพ

ไพวรินทร์ใช้กลอนสุภาพซึ่งเป็นกลอนที่ใช้ถ้อยคำและทำนองเรียบง่ายในการประพันธ์มากที่สุด โดยเฉพาะกลอน 8 ทั้งนี้เพราะเหมาะสมในการนำเสนอเนื้อหาทำนองนิราศที่มีบทพรรณนาธรรมชาติเชื่อมโยงกับอารมณ์โศก หรือความรู้สึกโหยหาความสุขในอดีตเมื่อประสบสิ่งตรงกันข้ามในประสบการณ์ปัจจุบัน ดังที่ปรากฏเด่นชัดใน “ภาคนำ : ม้าก้านกล้วย” ในที่นี้ผู้วิจัยของยกบท *“ม้าก้านกล้วย 1”* (26-28) มาวิเคราะห์

ไพวรินทร์นำขนบนิราศมาใช้เพื่อพรรณนาความทุกข์โศกของลูกชายชาวชนบทที่ต้องเดินทางจากถิ่นเพื่อค้นหาความหมายของชีวิต ตลอดระยะทางนั้นกำลังใจจากพ่ออย่างเต็มเปี่ยม เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ลูกชายมีความมุ่งมั่นในการ “มุ่งสู่เส้นขอบฟ้าหาความฝัน” ในช่วงต่อมากวีได้บรรยายการเดินทางที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรคว่า

.....

ม้าก้านกล้วยโจนทะยานจากบ้านทุ่ง
พาข้ามุ่งสู่พนาพฤกษาไสว
ด้นดงหนามระกำเกี่ยวลัดเลี้ยวไป
ข้ามบึงหนองคลองใส ไต่พนม
มุ่งสู่เส้นขอบฟ้าหาความฝัน
ล่วงร้อยวันพันคืนที่ขื่นขม
เคยรากไม้ต่างหมอนนอนระทม
เคยฟ้าห่มต่างผวยด้วยระกำ
ยังแต่ม้าเพื่อนยากในยามเปลี่ยว
เป็นเครื่องเหนี่ยวหัวใจไม่ถลำ
จนลุเมืองแห่งอารยธรรม
หนึ่งวิมานในม่านดำแห่งหมอกควัน

.....

กวีได้บรรยายการเดินทางในป่าดงเพื่อมุ่งสู่เมือง แสดงความยากลำบากโดยใช้คำทำเนียบกวีที่อิงกับสำนวนในวรรณคดีโบราณ ดังที่ “เคยรากไม้ต่างหมอนนอนระทม เคยฟ้าห่มต่างผวยด้วยระกำ” เทียบได้กับเสภาขุนช้างขุนแผน (ตอนที่ 18) ที่ว่า “หยิบรากไม้มาวางลงต่างหมอน แลดูขอนจะหนุนก็ใจหาย” เทียบเคียงกับความทุกข์ของกวีเมื่อต้องร่อนเร่ไปอย่างโดดเดี่ยว จนเข้ามาเผชิญกับเมืองที่เจริญรุ่งเรืองเป็นวิมานชั้นฟ้า แต่กลับถูก “ม่านดำแห่งหมอกควัน” แผ่คลุมจนดูมืดหม่น กวีเกิดความรู้สึกแปลกแยก อ้างว้าง และเกิดอารมณ์ถวิลหาบ้านเกิดมากยิ่งขึ้น ดังคำพรรณนาที่ว่า

.....

มีโคมไฟต่างดาวดารดาษ
มีเถาวัลย์พันพาดดูยุ่งเหยิง
มีหรีดหริ่งเรไรใจกระเจิง
ด้วยเสียงเมืองบันเทิงบรรเทาทุกข์

.....

คำพรรณนาดังกล่าวสื่อให้เห็นความผูกพันอย่างแนบแน่นของกวีกับธรรมชาติ เมืองที่เต็มไปด้วยสิ่งประดิษฐ์ที่ดูสวยงาม พอบรรเทาทุกข์ได้ในฐานะสิ่งทดแทนเท่านั้น โคมไฟเป็นสิ่งแทนดาวบนท้องฟ้า สายไฟแทนเถาวัลย์ เสียงอึกทึกยามค่ำคืนแทนเสียงเรไรในป่า

ในท้ายที่สุดเมื่อ “ม้าและปืน” ของพ่อ อันหมายถึงคำสอนและกำลังใจที่ใช้เป็นสิ่งนำทางในการต่อสู้ ต้องพ่ายแพ้ต่อ “ยักษ์ทุรยุค” ลูกชายจึงเกิดความรู้สึกท้อแท้สิ้นหวังจนคิด “อยากควบม้าคืนทุ่งทะยานจร ไปกราบพ่อขอพรอีกสักครั้ง”

ฉากธรรมชาติที่แต่งเป็นกลอนสื่อถึงความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ดังเห็นได้จากการที่กวีวอนขอให้ “ลมหอม แดดสวย” ช่วยปลอบประโลมและให้กำลังใจแก่ตนในการเดินทางเพื่อ “ลุยดงชีวิตต่างสถาน” (*“ม้าก้านกล้วย 3”* : 34) ส่วนใน *“ม้าก้านกล้วย 2”* (31) พืชพันธุ์นานาชนิดมีความรู้สึกและแสดงปฏิกิริยาราวกับมนุษย์ เพื่อแสดงความยินดีกับการกับคืนสู่บ้านเกิดของลูกชายชาวนา ดังบทกวีนิพนธ์กล่าวว่า

.....
เถาตำลึงริมรั้วก็ยั่วทัก
กระถินฝักดอกแคก็แย้มค่อย
มะรุมรอมะละกอก็รอคอย
ใบหม่อนไหมน้อยก็ตื่นตัว
ลมลอดกอไผ่เป็นเพลงล่อง
ดงกล้วยใบตองก็ไกวทั่ว
ม้าเอ๋ยอกข้าระทึกรัว
กล้ากล้ากลัวกลัวไม่รู้แล้ว
.....

2.1.2 โคลง

โคลงเป็นคำประพันธ์ที่บังคับเรื่องคณะสัมผัส และคำเอกคำโทเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณา **ม้าก้านกล้วย** พบว่าปรากฏใช้โคลง 4 สุภาพ[1]เพียงชนิดเดียวใน 4 บทประพันธ์ ได้แก่ *“เดินเมือง”* (116-117) *“ถนนสายนั้นปูด้วยหัวใจมนุษย์”* (162-163) *“ชีวิตปริศนาหล้า”* (164-165) และ *“ตะวันออก - ตะวันตก”* (172-173)

[1] โคลง 4 สุภาพในหนึ่งบทมี 4 บาท ในหนึ่งบาทมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 2 คำ ยกเว้นวรรคสุดท้ายที่มี 4 คำ บังคับเอก 7 แห่ง โท 4 แห่ง อาจมีคำสร้อย 2 คำท้ายบาทที่ 1 และ 3 ส่วนการส่งสัมผัสมีดังนี้ คำที่ 7 ของบาทที่ 1 สัมผัสกับคำที่ 5 ของบาทที่ 2 และ 3 และคำที่ 7 ของบาทที่ 2 สัมผัสกับคำที่ 5 ของบาทที่ 4 (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2542 : 64-65)

จะวิเคราะห์บางส่วนของโคลง 4 สุภาพในบท *"ชีวิตปริศนาหล้า"* (164-165)

.....	.....
สรวงสวรรค์ในอกเศร้า	หนาวแสน
ขุมนรกขยายแดน	ล่วงล้ำ
ภูตผียิ่งยศแทน	ทวยเทพ
วิบัติวิบากกรรมซ้ำ	หมื่นไหม้แสนหมอง
นรกจองจับเนื้อที่	สวรรค์ถอย
สวรรค์หดถดหนีรอย	นรกสร้าง
นรกรุกรุ่งโรจน์สอย	สวรรค์ล่ม
สวรรค์เงียบเยียบเย็นร้าง	นรกเรื้องเรืองไร
.....	.....

ในการนำเสนอปัญหาความวิปริตที่ความชั่วครอบงำความดี ไพวรินทร์ยกภาพสวรรค์นรกมาเปรียบเทียบกันโดยใช้โคลง 4 สุภาพ ที่มีจำนวนคำในบาทจำกัดเพียงบาทละ 7 คำ (ยกเว้นบาทที่ 4 มี 9 คำ) และยังแบ่งเป็น 2 วรรค ทำให้มีจังหวะการอ่านแยกเป็น 2 ส่วน เหมาะกับการใช้คำไทยอย่างกระชับ ดังเห็นได้ว่าบทแรกในบาทที่ 1 กวีพูดถึงสภาวะ **"เศร้า"** ใน **"อก"** ของสรวงสวรรค์ว่า **"หนาวแสน"** ขณะที่ให้ภาพในบาทที่ 2 ว่า "**ขุมนรก**[ก็]ขยายแดน" แล้วย้ำด้วยวรรคหลังว่า "ล่วงล้ำ" ซึ่งตีความได้ว่าขึ้นไปสู่สวรรค์ เป็นบาทที่ให้ข้อสรุปได้เจ็บแสบว่าเมื่อผีเข้าแทนเทพ "วิบัติวิบากกรรมซ้ำ หมื่นไหม้แสนหมอง" แม้มีคำเกินในวรรคหน้าแต่มีจังหวะลงตัว การใช้คำไทย **"หมื่นไหม้"** ในตำแหน่งบังคับวรรณยุกต์เอกโท ยิ่งย้ำความร้อนรนทุกข์ทนของยุคสมัย บาทสุดท้ายในบทต่อมาก็สามารถใช้คำไทยในตำแหน่งบังคับเอกโทได้อย่างโดดเด่น ดังเปรียบได้ว่า **"เงียบเยียบเย็นร้าง"** เป็นภาวะตรงข้ามกับ **"เรื้องเรืองไร"**

2.1.3 กาพย์

กาพย์เป็นคำประพันธ์ที่มีการกำหนดคณะ พยางค์ และสัมผัส ไพวรินทร์ใช้กาพย์ 2 ชนิด คือ กาพย์ยานี 11 และกาพย์ฉบัง 16

กาพย์ยานี 11[1] ปรากฏใช้ในบทประพันธ์ 4 บท ได้แก่ *"นกทุ่ง"* (55) *"ตุ๊กตากำสรวล"* (100-101) *"เด็กน้อยในเมืองใหญ่"* (102-104) และ *"สาระในหลุมฝังศพ"*

---

[1] กาพย์ยานี 11 ในหนึ่งบทมี 2 บาท เรียกบาทเอกและบาทโท แต่ละบาทมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ การส่งสัมผัสกำหนดให้คำสุดท้ายวรรคหน้าของบาทเอกสัมผัสกับคำที่ 3 วรรคหลังของบาทเอก และคำสุดท้ายของบาทเอกไปสัมผัสกับคำสุดท้ายวรรคหน้าของบาทโท ส่วนสัมผัสระหว่างบทให้คำสุดท้ายของบทส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของบาทเอกในบทถัดไป (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2542 : 99-100)

(154-155) สังเกตได้ว่ากาพย์ยานี 11 กระชับกว่ากลอนสุภาพ ไพวรินทร์ใช้คำธรรมดาที่กินใจสื่อถึงความทุกข์ทนของคนด้อยโอกาสและคนจนจากชนบทในหลายลักษณะ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เน้นการพัฒนาวัตถุ

การต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระในชีวิต แม้จะต้องแลกมาด้วยความทุกข์ทนและเลือดเนื้อเป็นสิ่งที่กวียกย่อง ดังเช่นการต่อสู้ด้วยอุดมการณ์ในบท *"สาระในหลุมฝังศพ"* (154-155) ซึ่งแต่งเป็นกาพย์ยานี 11

.....
ยอมตายไม่ขายใจ
ซื้อเท่าไหร่ไม่ยอมขาย
อำนาจยังต้องอาย
มือกฎหมายยังแอบมอง
ดูเธอสิเธอเที่ยว
ธารคดเคี้ยวก็เลี้ยวล่อง
เถื่อนทุ่งใช่ทางทอง
เธอยังท่องเที่ยวทางเธอ
ธารทุ่งมุ่งภูเขา
เศร้าไม่เศร้าก็เศร้าเสมอ
หมายเพียงเพื่อจะเจอ
เงาเลิศเลอของดวงใจ
วันหนึ่งแหละเธอพบ
พักหลุมศพในสวนดอกไม้
ไร้ชื่อจารึกใดใด
ที่ไม่ไร้คือเสรี

กาพย์ยานี 11 ในบทประพันธ์ข้างต้นมีความไพเราะเนื่องจากการใช้คำเรียบง่ายกระชับแต่สื่อความได้อย่างหนักแน่น มีความขัดกันของความหมายภายในวรรคและระหว่างวรรค คือการยืนหยัดของเธอซึ่งไม่หวั่นไหวต่อความชั่วและความลวง เหมาะสมกับการพรรณนาเพื่อสดุดีนักต่อสู้เพื่อกอบกู้ศักดิ์ศรีและความเป็นอิสระในชีวิตมนุษย์ ที่ดูเหมือนจะหมดสิ้นไปในยุคแห่งการพัฒนา เมื่อคนต่างตกเป็นทาสของอำนาจเงินและความชั่วร้าย สิ่งที่ควรยกย่องนั้นคือความศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อการสานต่อความฝัน แม้จะต้องรวดร้าวทุกข์ทนจากการ "ร่อนเร่" และมีชีวิตที่ "ไม่เลิศเลอ" จน "อำนาจยังต้องอาย" และ "มือกฎหมายยังแอบมอง" ท้ายที่สุดเมื่อ

จบชีวิตลงโดยปราศจากความรับรู้ของผู้ใดก็ยังรักษาเสรีแห่งชีวิต ที่ไม่ก้มหัวให้แก่ความชั่วไว้จนฝังร่าง ณ "หลุมฝังศพในสวนดอกไม้" อันเป็นการพักผ่อนชั่วนิรันดร์

กาพย์ฉบัง 16[1] ปรากฏใช้ใน 5 บทประพันธ์ คือ *"บนแผ่นอกของแผ่นดิน"* (44-45) *"บ้านตาย"* (78-81) *"นักฝันแห่งมีนาคม"* (112-115) *"ฝันกล่อมเมือง"* (124-126) และ *"นิทานลูกโลก"* (178-180) ในที่นี้ขอยกบท *"บ้านตาย"* (78-81) มาวิเคราะห์ให้เห็นถึงความประสานของการเลือกใช้กาพย์ฉบัง 16 กับการสื่อเนื้อหาในบทประพันธ์

4
เพียงเพ่งแผนที่ประเทศไทย
ขยับจุดขยายใจ
บ้านเกิดเฉิดในห้วงคะนึง
บ้านเกิดเพียงโลกใบหนึ่ง
ใครมีใครซึ้ง
คิดถึงบ้านเกิดก่อกาย
ใจคนหนึ่งผู้เดียวดาย
คิดถึงบ้านตาย
แผนที่ประเทศไทยมีไหม

บทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ไพวรินทร์สามารถปรับใช้นำกาพย์ฉบัง16ที่มักใช้บรรยาย เช่น บทพากย์ (หนังและโขน) ในวรรณคดีโบราณเพื่อสื่ออารมณ์คับข้องใจและอ้างว้างของผู้อพยพที่จากถิ่นฐานไปอยู่โดดเดี่ยว ด้วยความโหยหาเขาจึงได้แต่เพียง "เพ่งแผนที่ประเทศไทย" พร้อมกับระลึกถึงวิถีชีวิตที่อบอุ่นและงดงามของบ้านเกิด เพื่อหล่อเลี้ยงจิตใจให้คลายทุกข์ คลายความว้าเหว่เดียวดาย แต่กลับต้องเผชิญกับความวังเวงเมื่อไม่อาจคาดคะเนได้ว่าตนจะจบชีวิตลงที่ใด ซึ่งแสดงว่ายังไม่มีที่พำนักที่พอจะยึดเอาเป็น "บ้าน[เรือน]ตาย"

2.1.4 ร่ายยาว

ร่ายยาวเป็นคำประพันธ์ที่มีลักษณะเด่น คือ การไม่กำหนดจำนวนของบาทและบทที่แน่นอนตายตัว จะแต่งให้ยาวเท่าไรย่อมขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ประพันธ์ เพียงแต่ต้องเรียงคำให้สัมผัสคล้องจองตามข้อบังคับเท่านั้น เมื่อพิจารณา **ม้าก้านกล้วย** พบว่ากวีใช้ร่ายยาวในการประพันธ์เพียงบทเดียว คือ ใช้ร่ายยาวในบท *"รอยร่ายรำของข้าวค่ำและผักแว่น"*

---

[1] กาพย์ฉบัง 16 ในหนึ่งบทมี 16 คำ แบ่งเป็น 3 วรรค วรรคที่หนึ่งมี 6 คำ วรรคที่สองมี 4 คำ และวรรคที่สามมี 6 คำ การส่งสัมผัสกำหนดให้คำสุดท้ายวรรคแรกสัมผัสกับสุดท้ายของวรรคที่สอง ถ้าจะแต่งบทถัดไปให้คำสุดท้ายของบทแรกสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่หนึ่งในบทถัดไป (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2542 : 100)

(46-47) ในการพรรณนาคุณธรรมในวิถีชีวิตชนบท ที่ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อแบ่งปันและความอดทนท่ามกลางความขาดแคลนทางวัตถุ ดังเห็นได้จากถ้อยคำที่เด็กน้อยเจ้าของบ้านได้ฟังจากคนขายเสื่อที่จรมาขอข้าวค่ำว่า (เน้นโดยผู้วิจัย)

> ...โอยบักหล้าเอ๋ยบักหล้า อย่าคิดหลายไปเลยเจ้า เคยมีผักบ่มีข้าวคุณน้าของเจ้ายังรอดตายมาหลายมื้อแล้ว แจ่วปลาร้าปลาป่นถ้าพอมีก็พอกิน บ่มีกินก็กินน้ำจิตน้ำใจตามมีตามเกิด ตามเกิดตามมีนี่ละหนา บักหล้าเอ๋ยหลับดีมีแรง**เถิดลูกเถิดหลาน** ขอให้ฝันหวานมันกรอบอร่อย ปานรสของผักแว่นริมหนอง เติบใหญ่เจ้าจะต้อง**เป็นใหญ่เป็นโต**โก้กว่าแม่พ่อผู้ทำนา แหละอันว่าบ้านเรา**บ้านใกล้บ้านไกล ไปพู้นกินปลา มาพี้กินข้าว** ยังพอทำเนาอยู่ละหนอ...

กล่าวได้ว่าการนำร่ายยาวมาใช้ในการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้านเช่นนี้มีความเหมาะสมกลมกลืนอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะร่ายยาวไม่มีการกำหนดจำนวนคำในวรรคอย่างตายตัว ขึ้นอยู่กับเนื้อความที่ต้องการสื่อสาร จึงเหมาะที่จะใช้ในการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นบทสนทนาขนาดยาว ซึ่งประกอบด้วยคำซ้อนที่มีการซ้ำคำ อย่างที่ชาวบ้านใช้พูดจากันในชีวิตประจำวัน

2.2 ฉันทลักษณ์พื้นบ้าน

ฉันทลักษณ์พื้นบ้าน หมายถึง รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้ในเพลงพื้นบ้านที่ชาวบ้านคิดขึ้นเพื่อร้องเล่นกันตามท้องถิ่น มีลักษณะเด่นอยู่ที่มีความเรียบง่ายทางด้านรูปแบบทำนอง เนื้อหา และการไม่จำกัดจำนวนคำในวรรคอย่างตายตัว ขึ้นอยู่กับการสื่อความหมายและความประสานกับทำนอง โดยจะยึดความสะดวกและความไพเราะในการขับร้องเป็นสำคัญ มีการซ้ำคำและซ้ำข้อความภายในวรรคเพื่อเน้นความหมาย

2.2.1 เพลงแม่ศรี[1]

ไพวรินทร์นำเพลงแม่ศรีมาปรับใช้เพื่อสื่อถึงความโดดเดี่ยว ทุกข์ทน ของหญิงค้าบริการในเมืองหลวง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหญิงสาวจากภาคอีสาน กวีจึงนำเพลงแม่ศรีซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านมาปรับใช้ เพื่อเป็นสื่อแสดงความน่าเห็นใจและน่าเวทนาในชะตากรรมของหญิงเหล่านั้นและสื่อคุณค่าของพวกเธอให้สังคมได้ประจักษ์ ดังบท *"แม่ศรีคณิกา"* (106-107) กล่าวว่า

---

[1] ตัวอย่างเพลงแม่ศรีฉบับเทียบเก่า นางแม่ศรีเอย แม่ศรีสาวสะ
ยกมือไหว้พระ จะมีคนชม
ขนคิ้วเจ้าต่อ ลำคอเจ้ากลม
ชักผ้าปิดนม ชมแม่ศรีเอย (หลวงธรรมภิมณฑ์, 2514 : 182)

แม่ศรีเอย
แม่ศรีสนามหลวง
ฝันของแม่โรยร่วง
สนามหลวงเคยเศร้าไหม
แม่ศรีเอย
แม่ศรีโคนมะขาม
รักของแม่แสนงาม
โคนมะขามรู้หรือไม่
แม่ศรีเอย
แม่ศรีใบตะแบก
ใจของแม่พร้อมแจก
ใบตะแบกหรือสนใจ
แม่ศรีเอย
แม่ศรีโคนขนุน
โลกของแม่ทารุณ
โคนขนุนช่วยไฉน
แม่ศรีเอย
แม่ศรีคลองหลอด
อกของแม่แห้งขอด
น้ำคลองหลอดหรือเติมได้
แม่ศรีเอย
แม่ศรีคณิกา
ผลของแม่ออกมา
เป็นเวทนาของเมืองไทย

สังเกตได้ว่ากวีใช้คำง่าย ๆ ในวงศัพท์สามัญ ยกเว้นคำว่า ***"คณิกา"*** หมายถึงหญิงค้าประเวณี แต่เป็นคำเก่าที่ไม่ค่อยแพร่หลาย ปัจจุบันปรากฏเป็นชื่อวัดในกรุงเทพฯว่า ***วัดคณิกาผล*** ซึ่งมีประวัติว่าผู้สร้างเป็นหญิงคณิกาผู้มีรายได้จากอาชีพนี้ คำว่า "แม่ศรีคณิกา" ในบทสุดท้ายจึงน่าจะแสดงการประชดที่ "***ผล***ของแม่" กลับกลาย "เป็นเวทนาของเมืองไทย" โดยรวมกวีแต่งคล้ายด้น จำนวนคำในวรรคไม่สม่ำเสมอ ส่วนใหญ่ 5 คำ ทุกบทลงท้ายด้วยเสียง /ไอ/ เหมือนกันหมดอย่างกลอนหัวเดียว ซึ่งเป็นเพลงร้องของชาวบ้าน

2.2.2 เพลงกล่อมเด็ก

เพลงกล่อมเด็กเป็นเพลงพื้นบ้านที่ประพันธ์ด้วยคำง่าย ๆ เพื่อขับกล่อมให้เด็กนอน มักสอดแทรกปรัชญาหรือข้อคิดที่เกี่ยวโยงกับเรื่องราวในวิถีชีวิตของชาวบ้าน บางครั้งดูเหมือนแต่งเพื่อสื่อสารไปยังพวกผู้ใหญ่มากกว่า ไพวรินทร์นำรูปแบบเพลงกล่อมเด็กมาปรับใช้ในบท *“เพลงกล่อมเด็ก”* (66-67)

1

ผีเอยผีป่า
อยู่ไหนรีบมา
รีบมาไวไว
มีเด็กขี้ดื้อ
ข้าจะยกให้
มัวช้าอยู่ใย
เจ้าผีป่าเอยฯ

2

แมวเอยแมวหง่าว
ไม่ต้องกินข้าว
ไม่ต้องกินปลา
มากินตับไต
ไส้พุงลูกข้า
ไวไวเถิดหนา
เจ้าแมวหง่าวเอยฯ

3

ตำเอยตำรวจ
พุงใหญ่ไว้หนวด
ถือปืนจังก้า
มาจับเด็กดื้อ
ไปขังหน่อยหวา
ไวไวอย่าช้า
เจ้าตำรวจเอยฯ
.....

6

นั่นแน่ะผีป่า
แมวหง่าวมองมา
ตำรวจมองเมียง
ดื้อนักอย่าร้อง
ไม่ต้องส่งเสียง
บ้านใกล้เรือนเคียง
จะตกใจเอยฯ

7

แม่เอยแม่ป้า
เด็กดื้อลูกป้า
หายหน้าไปไหน
เคยเห็นวิ่งเล่น
พอเป็นผู้ใหญ่
ไปเที่ยวทางไกล
ไม่เห็นหน้าเอยฯ

8

น้ำเอยน้ำตา
แต่งแก้มชรา
ว้าเหว่วาววับ
ลูกข้าหายหนี
บ้านมีไม่กลับ
คอยแล้วคอยลับ
ไม่กลับบ้านเอยฯ

9

เขาว่าผีป่า
มันซ่อนลูกข้า
ในป่าดงใหญ่
ผีป่าล้วงตับ
แมงหง่าวล้วงไต
ตำรวจพุงใหญ่
จับมันขังเอยฯ [1]

เพื่อสื่อความทุกข์ของแม่ผู้รอคอยลูกที่จากบ้านไปใช้ชีวิตในเมืองหลวงอย่างเนิ่นนาน ไพวรินทร์เลือกใช้รูปแบบเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งมี 7 วรรคทุกบท และเลือกใช้คำง่าย ๆ เหมาะแก่การประกอบบทประพันธ์ที่เป็นคำรำพึงของแม่ซึ่งเป็นหญิงชนบท ในวรรคแรกมักมีคำว่า "***เอย***" ตามหลังคำนามที่ยกมากล่าว ในบทประพันธ์นี้ คำขึ้นต้นบทที่ 1, 2, 3 มีลักษณะตรงตามขนบ คือ ยกสิ่งที่เด็กกลัวมากล่าวเพื่อขู่ให้เด็กนอนเช่นเดียวกับเพลงกล่อมเด็กโดยทั่วไป แต่ในบทที่ 8 ที่ว่า "น้ำเอยน้ำตา" กวีได้ปรับเปลี่ยนเนื้อหาในการสื่ออารมณ์เศร้า หดหู่ของผู้เป็นแม่

[1] วางรูปตามต้นฉบับ

ที่รำพึงกับตนเองเหมือนจะรู้แก่ใจว่าการรอคอยลูกกลับคืนบ้านเกิดอาจเป็นการรอคอยที่สิ้นหวัง ควบคู่ไปกับการเสียดสีให้เห็นถึงความเลวร้ายในสังคมเมือง หรือ “ป่าดงใหญ่” ที่มี “ผีป่าล้วงตับ” “แมวหง่าวล้วงไต” และ “ตำรวจพุงใหญ่” กักขังลูกของตนไว้ เพลงกล่อมเด็กจึงถูกแปรเป็นเพลงครวญถึงความทุกข์ในหัวอกแม่ เหมาะกับการใช้คำลงท้ายว่า ***“เอย”*** ตามขนบเพลงกล่อม ซึ่งเป็นเพลงร้องแบบหนึ่ง

2.2.3 กลอนหัวเดียว[1]

ไพวรินทร์นำกลอนหัวเดียวซึ่งเป็นกลอนชาวบ้านมาปรับใช้ในเป็นบทครวญของผู้อพยพจากชนบทสู่เมืองหลวง ด้วยความฝันจะหลีกหนีจากแผ่นดินเก่าที่มีแต่ความทุกข์ตรม ดังจะยกในฉากที่ 7 ของบท “*มหรสพแห่งผู้อพยพ*” (118-122) มาวิเคราะห์

.....

ฉากที่ 7 (สถานีรถไฟหัวลำโพง)

ผู้แสดง 1 : เราจะอพยพไปสู่ดินแดนอุดม**สุข**

ผู้แสดง 2 : เราจะไปแสวงหาประเทศปราศจาก**ทุกข์**

ผู้แสดง 3 : เราคิดว่าที่นี่เริ่มกลายเป็น**คุก**

ผู้แสดง 4 : เราต้องหนีเพราะไม่อาจต้านกองทัพความหิวที่**บุกรุก**

ผู้แสดง 5 : เราจะอยู่เปลี่ยนข่าวร้ายเป็นข่าวดีเพื่อค่ายนี้อุดม**สุข**

ผู้แสดง 6 : เราจะอยู่ร่วมเหย้าร่วมเรียงเคียง**ทุกข์**

ผู้แสดง 7 : ใช่แล้วถึงแม้ว่าบางคราน้ำตาจะตก**ชุก**

ผู้แสดง 8 : เราต้องรับผิดชอบกับยุคสมัยที่เราได้พบ

(คัดลอกตามต้นฉบับ)

.....

บทสนทนานี้แต่งเป็นกลอนหัวเดียวซึ่งเป็นกลอนชาวบ้าน มีจุดเด่นที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำ และบังคับสัมผัสท้ายวรรคทุกวรรคด้วยการใช้สระ และตัวสะกดเสียงเดียวกัน สังเกตได้ว่ากวีเลือกใช้คำลงท้ายวรรคเป็นคำตาย คือ คำว่า **“สุข” “ทุกข์” “คุก”** “[บุก]**รุก**” ใน 4 วรรคแรก ซึ่งเป็นคำพูดของผู้อพยพที่ตั้งความหวังไว้ แต่กลับผิดหวังจากความหวังถึง **“สุข”** ไกล

---

[1] กลอนหัวเดียวเป็นกลอนชาวบ้าน บังคับบาทละ 2 วรรค จำนวนคำในวรรคมีตั้งแต่ 4 -10 คำ ถ้ามีจำนวนคำในวรรคมากก็จะเพิ่มสัมผัสกลางวรรคขึ้นอีกหนึ่งแห่งเพื่อให้เข้ากับจังหวะการร้อง บังคับสัมผัสมี 2 แห่ง คือ สัมผัสระหว่างวรรคกับสัมผัสท้ายบท โดยมีลักษณะเด่นอยู่ที่สัมผัสท้ายบาทเป็นเสียงเดียวกันทุกบาทตลอดบท มีคำเรียกชื่อบทแตกต่างกันดังนี้ ถ้าส่งสัมผัสเสียงอา เรียกว่ากลอนลา ถ้าส่งสัมผัสเสียงอี เรียกว่ากลอนลี และถ้าส่งสัมผัสเสียงไอ เรียกว่ากลอนไล เป็นต้น (นฤมล อินทรลักษณ์, 2545 : 105)

“ทุกข์” กลายเป็นเจอ **“คุก”** และจำเป็นต้องหนีเพราะ “ความหิว**บุกรุก**” สัมผัสท้ายวรรคอย่างกลอนหัวเดียวจึงเป็นประโยชน์ในการสื่อสารถึงสภาวะที่ไม่สมหวังได้อย่างแยบคาย

2.3 เพลงลูกทุ่ง

การนำเพลงลูกทุ่งมาปรับใช้ปรากฏในบท *“เขาร้องเพลงลูกทุ่งให้เมืองฟัง”* (108-110) สังเกตได้ว่าไพวรินทร์เลือกสรรบทเพลงที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับบทประพันธ์มาประกอบ เพื่อช่วยเสริมให้บทประพันธ์มีพลังในการสื่อสารยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

...เขานั้นบอกลาไปหางานทำ ใช่คิดใจดำ หรือทำแกล้งหลบไปไหน
เมืองบางกอกคงผูกพันใจ นับแต่จากไป ไม่เห็นคืนบ้านนา
ถึงปีใหม่หมายใจจะเห็นหน้ามน ตรุษจีนผ่านพ้น ไม่เคยได้ยลแก้วตา
สงกรานต์ผ่านไปอย่างไร้วิญญาณ์ ขวัญตาเจ้าไม่รู้ไปไหน...[1]

เขาร้องเพลงลูกทุ่งให้เมืองฟัง
เมืองจะยังฟังเพลงของเขาไหม
เพลงเศร้าของเขาเร้าใจ
ยากไร้ยังร้องเพลงรัก
เพลงรักของเขาเศร้าสะทก
เสียงจากทรวงอกสะเอื้อนกระอัก
ลูกคอล้อคำคึกคัก
ลำเค็ญเสียนักหนอสัญญา
.....

...เคยจับเคียวเกี่ยวคู่กัน น้องลืมวันเคยสุขสันต์เริงร่า ถึงคราวมีงาน
สงกรานต์บ้านเรา เคยชื่นอุรา เคยตักบาตรร่วมขันเคียงคู่กันมา
สงกรานต์เดือนห้า ขวัญตาอยู่ไหนกัน...[2]

เนื้อเพลงที่เลือกมานี้สื่ออารมณ์เศร้าของหนุ่มชาวนาที่รอคอยคนรักซึ่ง “บอกลาไปหางานทำ” ที่ “เมืองบางกอก” แต่ก็ต้องรอเก้อ เพื่อแสดงให้เห็นความทุกข์ทรมานในการรอคอยอย่างเนิ่นนาน กวีได้นำบทเพลงที่กล่าวโยงถึงเทศกาลตามลำดับเวลาในรอบปี คือ วันปีใหม่ วันตรุษจีน และวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นช่วงหยุดงานยาวของคนงาน และเป็นโอกาสที่คน

---

1 และ 2 มีข้อมูลระบุที่มาของเพลงไว้ว่า
เพลงร้องไห้ปลายนา คำร้อง - ทำนองโดย ทินกร ทิพมาศ ขับร้องโดย รังษี เสรีชัย และเอกชัย ศรีวิชัย
เพลงรอทั้งปี คำร้อง – ทำนองโดย ฉลอง ภู่สว่าง ขับร้องโดยศรชัย เมฆวิเชียร (ไพวรินทร์ ขาวงาม, 2547 : 110)

ทางบ้านจะได้พบหน้าญาติมิตรที่เข้ามาอยู่ในกรุงแล้วได้กลับบ้าน เทศกาลเหล่านี้จึงเป็นเทศกาลแห่งความหวัง แต่ก็ไม่สามารถคลายความทุกข์ภายในใจของ “เขา” ซึ่งอาจหมายถึงผู้ที่ล้มเหลวจนไม่สามารถกลับสู่บ้านเกิด กับทั้งผู้รอคอยที่ถูกทอดทิ้งเพราะคนรักไม่กลับมา จึงต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างร่างที่ “ไร้วิญญาณ์”

การใช้คำ กลุ่มคำ และประโยค

ไพวรินทร์อาศัยพลังทางวรรณศิลป์สื่ออารมณ์โหยหาอาลัยและคร่ำครวญต่อความสุขในอดีต และแสดงความสูญเสียความงดงามของธรรมชาติและจริยธรรมของเพื่อนร่วมยุคได้เป็นอย่างดี

1. การใช้คำ

จากการศึกษาการใช้คำกล่าวได้ว่า กวีอาศัยความสอดคล้องของการใช้คำกับเนื้อหาของบทประพันธ์เพื่อสื่ออารมณ์และทัศนคติต่อโลกและชีวิตได้อย่างมีพลัง ผู้วิจัยขอจำแนกการใช้คำออกเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ คำซ้ำ คำซ้อน และการซ้ำคำ

1.1 คำซ้ำ

จากการศึกษาบทประพันธ์ในหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ **ม้าก้านกล้วย** พบว่ากวีใช้คำซ้ำ 2 พยางค์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น คำซ้ำที่ปรากฏอยู่ในข้อความที่รำพึงกับตนเอง หรือในบทพรรณนาฉากมีทั้งการซ้ำทั้งคำ เช่น น้องน้อง หลานหลาน เนืองเนือง และการซ้ำบางส่วนของคำ เช่น หงุดหงิด วังเวง คึกคัก ครื้นครั่น ดังเช่นในบทประพันธ์ *“ม้าก้านกล้วย 2”* (31) คำซ้ำใช้สื่อพหูพจน์ และแสดงความรู้สึก ดังตอนหนึ่งของบทประพันธ์ต่อไปนี้ (เน้นโดยผู้วิจัย)

.....
หนาวเช้ายังเหยาะย่างไม่ระย่อ
หลับตาเห็นพ่ออยู่หน้าบ้าน
แม่ยิ้มจากครัวอย่างเบิกบาน
น้องน้องหลานหลานวิ่งตัวลอย
เถาตำลึงริมรั้วก็ยั่วทัก
กระถินฝักดอกแคก็แย้มค่อย
มะรุมรอมะละกอก็รอคอย
ใบหม่อนไหมน้อยก็ตื่นตัว

ลมลอดกอไผ่เป็นเพลงล่อง
ดงกล้วยใบตองก็ไกวทั่ว
ม้าเอ๋ยอกข้าระทึกรัว
กล้ากล้ากลัวกลัวไม่รู้แล้ว
.....

บทประพันธ์ข้างต้น มีเนื้อความสื่อถึงจินตนาการของลูกชายชาวนาที่จากบ้านไปหาเลี้ยงชีพในเมืองหลวง ครั้นประสบกับปัญหาก็เกิดความรู้สึกอ่อนแอ ท้อแท้ สิ้นหวัง จึงคิดหวนคืนสู่บ้านเกิดเพื่อ “กราบพ่อขอพรอีกสักครั้ง” (*“ม้าก้านกล้วย 1”* : 28) กวีใช้คำซ้ำ ***“น้องน้อง” “หลานหลาน”*** ของระดับภาษาพูดในชีวิตประจำวัน แสดงพหูพจน์ของญาติผู้เยาว์ของตนที่วิ่งกระโดดโลดเต้นอย่างดีอกดีใจ เพื่อต้อนรับการกลับคืนบ้านของผู้เล่าที่จากภูมิลำเนาไปไกล นอกจากนี้กวียังบรรยายถึงจินตนาการของลูกชายชาวนาว่าเมื่อตน “หลับตา” นอกจากเห็นการต้อนรับอย่างอบอุ่นของพ่อแม่ เขายังเห็นภาพพืชผักและผลไม้ในบริเวณเรือนของตนแสดงกิริยาอาการประหนึ่งเป็นมนุษย์ คล้ายยินดีกับการกลับคืนสู่บ้านเกิดของตน

ภาพการต้อนรับอย่างยินดีในจินตนาการของลูกชายชาวนา แทนที่จะสร้างความรู้สึกอบอุ่นอิ่มเอมใจ กลับก่อให้เกิดความรู้สึก ***“กล้ากล้า” “กลัวกลัว”*** อันหมายถึงอาการประหม่า หวาดหวั่น และไม่มั่นใจว่าภาพในจินตนาการของตน กับความเป็นจริงที่ต้องเผชิญในระยะเวลาอันใกล้จะเป็นเช่นเดียวกันหรือไม่ เนื่องจากรู้อยู่แก่ใจว่าตนกลับบ้านอย่างผู้พ่ายแพ้ และเกรงว่าพ่อแม่ญาติพี่น้องจะผิดหวัง

ใน*“เพลงควายลาทุ่ง”* (58) กวีใช้คำซ้ำ 2 พยางค์เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึกอาลัยอาวรณ์ของลุงเทิบ เมื่อควายสัตว์คู่ทุกข์คู่ยากของชาวนาต้องลาลับไปจากท้องทุ่งไทย ดังบทประพันธ์กล่าวว่า (เน้นโดยผู้วิจัย)

แว่วเพลงควายลาทุ่งของลุงเทิบ
จาก**เนิบเนิบเนือยเนือย**แล้วหนักแน่น
จาก**ขรึมขรึม**คืบคล้อยค่อยขื่นแค้น
ละลิ่วแล่นอารมณ์ ‘เทิบทุ่งตะวัน’
.....

กวีใช้คำซ้ำ ***“เนิบเนิบ” “เนือยเนือย”*** เพื่อเน้นจังหวะ “เพลงควายลาทุ่ง” ของลุงเทิบที่ดัง “แว่ว” มาว่ามีจังหวะแช่มช้า อันบ่งบอกอารมณ์ความรู้สึกของผู้ขับร้องว่ากำลังตกอยู่ในสภาวะสูญเสียและสำนึกผิดที่คิดจะทิ้งทุ่งจน “วันนี้ควายร้าง ทุ่งไร้ชีวิต” เพลงของแกมีจังหวะ

เฉื่อย ช้า อ่อนแรงแล้วค่อย ๆ เพิ่มระดับความหนักแน่น สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของลุงเทิบที่ค่อย ๆ เปลี่ยนจากอาการ ***"ขรึมขรึม"*** เนื่องจากการครุ่นคิด กลายเป็นอารมณ์ "ขื่นแค้น" ที่ "***ละลิ่ว***แล่น" ไปในทุ่งกว้าง

ในบางบทประพันธ์ไพวรินทร์ใช้คำซ้ำเกินกว่า 2 พยางค์ ที่ประกอบด้วยคำที่นำคำซ้ำ 2 พยางค์มาดัดแปลง โดยเติมเสียงข้างหน้าพยางค์ที่ 1 และพยางค์ที่ 3 เช่น ระหกระเหิน พะรุงพะรัง กระซิบกระซาบ ฯลฯ เพื่อสร้างภาพในจินตนาการของผู้รับสาร ดังปรากฏในบางตอนของบทประพันธ์ *"ลมพัดรวงข้าว"* (60) ตัวอย่างเช่น "แลหลังโค้งก้มเกี่ยว**กระชับกระชั้น**แบแผ่นหลังอวดตะวันอันเจิดจ้า" กวีใช้คำซ้ำ ***"กระชับกระชั้น"*** เพื่อสื่อภาพชาวนาที่กำลัง "ก้มเกี่ยว" ข้าวอย่างเอาจริงเอาจังและรีบเร่ง มือทั้งสองกำเคียวและรวงข้าวอย่างมั่นเหมาะ และขะมักเขม้นเกี่ยวข้าวต่อไปโดยไม่ย่อท้อ แม้จะต้องสู้ทนกับ "แสงตะวันอันเจิดจ้า"

ในบางตอนของบทกวีนิพนธ์ *"เจ้าสาวใบตอง"* (57) เช่น "พบเจ้าสาวพลาสติกระริกระรี้ หว่างวิถีทางแยกปลอมแปลกเปลี่ยว" กวีใช้คำซ้ำ 4 พยางค์***"ระริกระรี้"*** บรรยายอากัปกิริยาของ "เจ้าสาวพลาสติก" ว่ามีกิริยาอาการไม่สงบนิ่ง ไม่นุ่มนวล และไม่สำรวม เมื่อเปรียบเทียบกับ "เจ้าสาวใบตอง" ที่มีกิริยาอ่อนโยน นุ่มนวล น่าทะนุถนอม พบว่า "เจ้าสาวพลาสติก" ที่มองจากลักษณะภายนอกสวยงาม "ยั่วใจ" นั้นกลับไม่มีคุณค่าใด ๆ ที่เทียบเทียม "เจ้าสาวใบตอง" ได้เลย น่าสังเกตว่าเจ้าสาวพลาสติกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า "วิถีทางแยกปลอมแปลกเปลี่ยว" การซ้อนคำ ***"ปลอมแปลกเปลี่ยว"*** บ่งบอกว่าวิถีชีวิตแบบพลาสติกคือวิถีที่หลอกลวงไม่อบอุ่นใจ

1.2 คำซ้อน

คำซ้อนเป็นการประกอบรูปคำที่ใช้อยู่ทั่วไปในภาษาไทย เป็นการสร้างคำใหม่จากคำพ้องความหมายหรือคำที่มีความหมายตรงข้ามตั้งแต่ 2 คำ เมื่อเป็นคำซ้อนมักจะมีความหมายและการใช้ต่างจากที่ปรากฏเป็นคำคำเดียว เช่น *อดทน* ไม่เหมือน *อด* หรือ *ทน* คำซ้อนจำนวนมากประกอบจากคำที่มีความหมายรูปธรรม เพื่อสื่อความหมายนามธรรม เช่น *เดือดร้อน ฝ่าฝืน อิ่มเอิบ อุดหนุน อบรม ร่วงโรย ลิดรอน เศร้าหมอง* นอกจากนี้ยังมีคำซ้อนที่ซ้ำคำที่ 1 กับ 2 และ คำที่ 3 กับ 4 ในโอกาสปกติจะใช้ไม้ยมก เช่น *ขีด ๆเขียน ๆ เดิน ๆหยุด ๆ* ซ้ำคำที่ 1 กับคำที่ 3 *เช่น **อ่อน**ออก**อ่อน**ใจ **กิน**น้ำ**กิน**ท่า* อาจจะมีเสียงสัมผัสอักษรและสัมผัสสระภายใน คำซ้อน เช่น *อับ**อาย**ขาย**หน้า** ชั่ว**ดี**ถี่**ห่าง** อับ**อาย**ขาย**หน้า*** ในบทกวีนิพนธ์อาจมีคำซ้อน 3 พยางค์ เช่น *ปลอมแปลกเปลี่ยว*

เมื่อศึกษารวมบทกวีนิพนธ์ **ม้าก้านกล้วย** พบว่าไพวรินทร์ใช้คำซ้อนในการจัดองค์ประกอบความหมาย โดยคำนึงถึงองค์ประกอบเสียง อันส่งผลให้บทประพันธ์เกิดความไพเราะและเร้าจินตนาการของผู้อ่านได้เข้มข้น ดังบางตอนของบทประพันธ์*"ณ ห้วงคำนึง"* (131)

บทกวีบทใหม่ในคืนหนาว
ดวงดาวดวงใหม่ในคืนฝัน
ดอกไม้ดอกใหม่ใต้แสงจันทร์
กำนัลแด่เพื่อนเกลื่อนสกล
แด่ผู้**รอคอยที่เปล่าเปลี่ยว**
แด่ผู้**ดายเดียวที่ดุ่มด้น**
แด่ผู้**ชอกช้ำ**ที่จำทน
แด่การเริ่มต้นที่จะมี
.....
ใบไม้ใบหญ้ายังระยับ
ผลิใบใหม่รับฤดูเปลี่ยน
ผ่านแล้งผ่านร้อนที่**บ่อนเบียน**
ยังคง**ขีดเขียน**ฤดูกาล
ในนามความรักและ**ปวดร้าว**
ขอเธอสืบก้าวอย่าง**ห้าวหาญ**
ในนาม**โรจน์รุ่ง**และ**ร่วงราน**
ขอเธอ**ขับขาน**อย่าง**เข้มคม** (เน้นโดยผู้วิจัย)
.....

บทประพันธ์นี้กล่าวถึงสิ่งงดงามที่จะมอบแด่เพื่อนมนุษย์ “บทกวีบทใหม่ในคืนหนาว ดวงดาวดวงใหม่ในคืนฝัน ดอกไม้ดอกใหม่ใต้แสงจันทร์ กำนัลแด่เพื่อนเกลื่อนสกล” บทกวี ดวงดาว ดอกไม้ เป็นสิ่งงามที่ปลอบประโลมใจให้ความหวัง การเน้นความใหม่ของ 3 สิ่งนี้แสดงการสร้างสรรค์อย่างไม่หยุดนิ่ง เพื่อมอบแด่ผู้คนจำนวนมากซึ่งมีความทุกข์อย่างเดียวกัน เป็นผู้ที่กวีเรียกว่า “***ผู้รอคอยที่เปล่าเปลี่ยว***” “***ผู้ดายเดียวที่ดุ่มด้น***” “***ผู้ชอกช้ำ***ที่จำทน” ผู้คนที่เดียวดายและเปล่าเปลี่ยวนี้ต้องสู้ไปโดยลำพัง บทกวี ดวงดาว และดอกไม้ใหม่นี้มอบ “แด่การเริ่มต้นที่จะมี” นั่นคือการเริ่มต้นของการก้าวไปสู่จุดหมายตราบที่ “เลือด น้ำตาและวารี” ยังไหลเวียน

น่าคิดว่าการต่อสู้นั้นยังดำเนินต่อไปด้วยความเจ็บปวดของชีวิตด้วยพลังของชีวิตในฐานะส่วนหนึ่งของธรรมชาติ กวีจึงกล่าวถึงความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในวัฏจักรชีวิตของ “ใบไม้ใบหญ้า” ที่ยังคง “ผลิใบใหม่” ไม่ว่าจะผ่านแล้งผ่านร้อน” สักกี่ฤดูกาลก็ตาม เมื่อกล่าวถึงการทำลาย (ความชุ่มชื่น) ของฤดูร้อนกวีจงใจใช้คำว่า ***“บ่อน”*** ซ้อนกับคำว่า ***“เบียน”***

เป็น ***"บ่อนเบียน"*** แทนคำว่า "เบียดเบียน" ที่คุ้นชินกว่า และเน้นให้เห็นว่าแม้ "ใบไม้ใบหญ้า" จะถูกความร้อนและความแห้งแล้งรบกวนและทำลาย พืชพรรณเหล่านั้นก็ยังคง "***ขีดเขียน***ฤดูกาล" คำว่า "ขีดเขียน" หมายถึงการสื่อความหมายด้วยความเจริญงอกงามของใบไม้เป็นจักษุภาษาในรูปความสวยงามที่บ่งชี้ฤดูกาลตามธรรมชาติ แสดงการไม่ละทิ้งหน้าที่ของต้นไม้นั่นเอง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับมนุษย์ย่อมหมายถึง การต่อสู้กับอุปสรรคอย่างไม่ย่อท้อ เพื่อให้ชีวิตสามารถดำเนินต่อไปได้

ไม่ว่าจะตกอยู่ในห้วงของ "ความรัก" หรือความ ***"ปวดร้าว"*** กวีขอร้องให้ผู้รับสารต่อสู้กับสภาวะที่ตนเผชิญอย่าง ***"ห้าวหาญ"*** อันหมายถึงกล้าเผชิญอย่างไม่เกรงกลัวต่ออันตราย และขอให้ ***"ขับขาน"*** อย่าง ***"เข้มคม"*** กวีใช้คำซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ค/ ซึ่งเป็นเสียงหนัก ไม่ก้อง เกิดที่เพดานอ่อน เพื่อเน้นถึงความรู้สึกหนักแน่นมั่นคง สังเกตได้ว่าการ ***"ขับขาน"*** ของผู้ต่อสู้กระทำ "ในนาม"ของทั้งความสุข ความสำเร็จ และความตกต่ำล้มเหลว นั่นแสดงว่าประสบการณ์ชีวิตล้วนมีค่าควรแก่การบอกกล่าว กวีเลือกใช้พยัญชนะต้นเสียงเดียวกันในคำซ้อน 2 คำที่มีความหมายขัดกันในวรรครองของบทที่สอง ***"โรจน์รุ่ง"*** และ ***"ร่วงราน"*** คำแรกให้ความรู้สึกอิ่มเอมใจ มีชีวิตชีวา สุกใส และรุ่งเรือง ส่วนคำที่สอง ***"ร่วง"*** คือหล่นหรือตกจากที่สูง ส่วน ***"ราน"*** คือ แยกปริเป็นรอย ทั้ง 2 คำสื่อถึงความรู้สึกเจ็บปวด เสียหาย บอบช้ำ

คำซ้อนในคำประพันธ์ข้างต้นซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้นเป็นส่วนใหญ่ เป็นเสียงสัมผัสคล้องจองที่ไพเราะ อีกทั้งช่วยเน้นความหมาย

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้คำซ้อนที่มีการซ้ำคำ หรือคำซ้อน 4 พยางค์ที่ประกอบรูปคำด้วยการซ้ำพยางค์ที่ 1 กับ 3 และพยางค์ที่ 2 กับ 4 โดยอาจซ้ำทั้งหน่วยเสียงพยัญชนะต้นและพยัญชนะท้าย เช่น *เป็นทุ่งเป็นทาง กี่ตรมกี่ตรอม มาย้อนมาเยือน ห่อข้าวห่อของ รู้เรื่องรู้ราว* คำซ้อนเหล่านี้ช่วยจำลองคำพูดในบทสนทนา ให้เห็นว่ามีความสมจริงอย่างที่ชาวบ้านพูดจากัน ดังจะยกตัวอย่างจากบางตอนของบทประพันธ์ *"รอยร่ายรำของข้าวค่ำและผักแว่น"* (46) (เน้นโดยผู้วิจัย)

> ...โอยบักหล้าเอ๋ยบักหล้า อย่าคิดหลายไปเลยเจ้า เคยมีผักบ่มีข้าวคุณน้าของเจ้ายังรอดตายมาหลายมื้อแล้ว แจ่ว**ปลาร้าปลาป่น**ถ้าพอมีก็พอกินบ่มีกินก็กิน**น้ำจิตน้ำใจตามมีตามเกิด ตามเกิดตามมี**นี่ละหนา บักหล้าเอ๋ยหลับดีมีแรง**เฉิดลูกเฉิดหลาน** ขอให้ฝันหวานมันกรอบอร่อย ปานรสของผักแว่นริมหนอง เติบใหญ่เจ้าจะต้อง**เป็นใหญ่เป็นโต**โก้กว่าแม่พ่อผู้ทำนาแหละอันว่าบ้านเรา**บ้านใกล้บ้านไกล** ไปพู้นกินปลา มาพี้กินข้าว ยังพอทำเนาอยู่ละหนอ

กวีใช้คำซ้อนที่มีการซ้ำคำ หรือคำซ้อน 4 พยางค์ที่ประกอบรูปคำด้วยการซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้นและพยัญชนะท้ายพยางค์ที่ 1 กับ 3 เพื่อเน้นย้ำความหมายของคำและเร้าจินตนาการของผู้รับสาร คำซ้อนข้างต้นเป็นส่วนประกอบของบทสนทนาระหว่างคนขายเสื่อกับเด็กน้อยผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี เมื่อเด็กน้อยได้ช่วยเหลือคนขายเสื่อให้คลายจากความหิวด้วยการแบ่งปัน “ข้าวก้นหม้อ” กับ “ผักแว่นริมหนอง” คนขายเสื่อรู้สึกซาบซึ้งใจจึงกล่าวอวยพรเด็กน้อยด้วยคำพูดที่อ่อนโยน นุ่มนวล และเปี่ยมด้วยมิตรไมตรี ดังมีคำซ้อน 4 พยางค์เป็นส่วนประกอบของบทสนทนา เช่น ***“น้ำจิตน้ำใจ” “ตามมีตามเกิด” “ตามเกิดตามมี”*** โดยไม่ต้องสรรหาคำที่ปรุงแต่งให้เลิศหรู

ในบทกวีนิพนธ์ชุดนี้ คำซ้อนที่ไพวรินทร์ใช้จะกระทบใจเมื่ออยู่ในบริบท ผู้อ่านต้องอ่านให้สัมพันธ์กับข้อความอื่น ดังเช่นบท *“หนาวดอกจาน”* (63-64) ซึ่งแต่งเป็นบทสนทนาของเพื่อนที่คนหนึ่งไปอยู่เมืองหลวงแล้วกลับมาพบเพื่อนที่ยังอยู่เป็นชาวนา เพื่อนชาวนาพูดสรุปความได้ว่าตัวเขาช่างต้อยต่ำที่ยังอยู่ในไร่นา เพื่อนไปอยู่กรุงเทพแล้วทำไมไม่แสวงหาความร่ำรวย เอาแต่ “ถือตำราหนาและหนักเหมือนยังเขลา” และยัง “กลับมากินปลาร้าเน่าไม่เข้าใจ” คำประพันธ์ในช่วงกลางที่เป็นคำพูดของเพื่อนชาวนามีว่า

.....

เดี๋ยวนี้ใครเขาก็หมายไปเมืองกอก
ทิ้งบ้านนอกไปขายแรงในแหล่งสวรรค์
ค้าเหงื่อเค็ม เลือดแดง แข่งรวยกัน
บ้างบุกค้ากำปั้นฝันถึงเงิน
ซื้อสายสร้อยเส้นทองคล้องคอสวย
กลับบ้านด้วยมั่นใจไม่ขัดเขิน
ซื้อจอภาพเสียงดัง ดู-ฟังเพลิน
งามเหลือเกินนะดาราฟากฟ้าเมือง
เพื่อนมันมี ข้าไม่มีซีขายหน้า
สงสารพ่อแม่ชราหน้าซีดเหลือง
มุงานหนักมาแต่น้อยปล่อยชีพเปลือง
ไม่รู้เรื่องรู้ราวข่าวสังคม
เจ้าน้องชายได้แต่ชะแง้จ้อง
หน้าบ้านของคนอื่นน่า**ขื่นขม**
ยิ่งทำนาข้ายิ่งโตอย่าง**โง่งม**
มีแต่จมจนกระจอกไม่งอกเงย (เน้นโดยผู้วิจัย)

.....

ผู้พูดใช้ระดับภาษาปากและถ้อยคำธรรมดา ไม่ประดิดประดอยเหมาะกับผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพวกเดียวกัน สื่อถึงความน้อยเนื้อต่ำใจในความยากจนและต้อยต่ำของหนุ่มชาวนาในสมัยที่เงินเป็นใหญ่ เมื่อเทียบกับฐานะของบ้านที่ลูกตัดสินใจทิ้งอาชีพทำนาไปหางานในเมืองหลวง เขารู้สึกขายหน้าเมื่อไม่มีในสิ่งที่เพื่อนมี นั่นคือสร้อยคอและเครื่องรับโทรทัศน์ ยิ่งเห็นพ่อแม่ที่แก่ชราเอาแต่ “มุงานหนัก” ไม่ ***“รู้เรื่องรู้ราว***ข่าวสังคม***”*** ซึ่งหมายถึงความล้าหลัง ส่วน “น้องชาย” ก็ได้แต่ “ชะแง้จ้อง”ดูโทรทัศน์หน้าบ้านของคนอื่นก็ยิ่ง ***“ขื่นขม”*** คำซ้อน “ขื่นขม” บอกรสชาติความเจ็บปวดเน้นย้ำความรู้สึกของหนุ่มชาวนาที่ต้องกล้ำกลืนความชอกช้ำใจ

คำซ้อนในสามวรรคสุดท้ายเป็นคำที่กวีจงใจใช้ เพื่อเน้นย้ำถึงสภาพชีวิตอันยากจน ต่ำต้อยของครอบครัวหนุ่มชาวนา ดังเห็นได้จากคำว่า ***“โง่งม” “จมจนกระจอก”*** “ไม่***งอกเงย”*** คำซ้อนข้างต้นล้วนสื่อความหมายไปในทางลบ ***“โง่งม”*** และ “ไม่***งอกเงย”*** เป็นคำซ้อนซ้ำเสียงพยัญชนะต้น /ง/ ซึ่งเป็นเสียงนาสิก เกิดที่เพดานอ่อน มีความหมายไปในทำนองเดียวกัน คือตกอยู่ในความเขลาไม่อาจเติบโตขึ้นกว่าเดิม สัมพันธ์กับความหมายของคำว่า ***“จมจนกระจอก”*** ในวรรคสุดท้ายที่เน้นเสียงพยัญชนะต้น /จ/ ซึ่งเป็นเสียงระเบิดเกิดที่เพดานแข็ง สื่อถึงความยากจนข้นแค้น และความต่ำต้อยที่นับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

ในบท *“ชีวิตปริศนาหล้า”* (165) ที่แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพตอนหนึ่งกล่าวว่า

.....	.....
นรกจองจับเนื้อที่	สวรรค์ถอย
สวรรค์หดถดหนีรอย	นรกสร้าง
นรกรุกรุ่ง**โรจน์**สอย	สวรรค์ล่ม
สวรรค์เงียบ**เยียบเย็น**ร้าง	นรก**เรื้องเรืองไร**
.....	.....

คำซ้อนในบทประพันธ์ข้างต้น ล้วนซ้ำเสียงพยัญชนะต้นทั้งสิ้น ***“รุ่งโรจน์”*** สื่อถึงความกระจ่างแจ้ง โชติช่วง และเจริญรุ่งเรืองของ “นรก” ในยุคปัจจุบันหรือที่เรียกไว้ในบทประพันธ์นี้ตั้งแต่บทแรกว่า “ยุคอารยธรรมป่วยไข้” ที่คนชั่วมีมากกว่าคนดี จน ***“สวรรค์”*** “เงียบ***เยียบเย็น”*** คำว่า ***“เยียบเย็น”*** ใช้บรรยายความรู้สึกเย็นจับหัวใจเพราะอารมณ์บางอย่างในที่นี้คือความวังเวงโศกเศร้า เมื่อสวรรค์ “ร้าง” อันหมายถึงภาวะการล่มสลายเมื่อว่างจากทวยเทพ สภาวะดังกล่าวตรงกันข้ามกับ “นรก” ที่ยิ่ง ***“เรื้องเรืองไร”*** เสียงพยัญชนะต้น /ร/ ซึ่งเป็นเสียงรัวให้ความรู้สึกชื่นบาน รุ่งเรือง มีแสงสุกสว่าง เรืองอำนาจ สอดคล้องกับสภาพของ “นรก” ที่เต็ม

ไปด้วยคนชั่ว ในบทที่ 3 “นรก***รุ่งโรจน์***สอย สวรรค์ล่ม” เป็นความวิปริตที่นรกมีอำนาจจน “รุก” ให้ “สวรรค์ล่ม” ได้

1.3 การซ้ำคำ

จากการศึกษารวมบทกวีนิพนธ์ **ม้าก้านกล้วย** พบว่า การซ้ำคำเป็นกลวิธีโดดเด่นที่ไพวรินทร์ ขาวงามใช้เพื่อสื่อความหมาย ปลุกเร้าความคิดและอารมณ์ ดังจะยกบางตอนในบท *“แม่ศรีคณิกา”* (106-107) ซึ่งแต่งเป็นเพลงแม่ศรีในยุคใหม่มาวิเคราะห์

แม่ศรีเอย
แม่ศรีสนามหลวง
ฝัน**ของแม่**โรยร่วง
สนามหลวงเคยเศร้าไหม
แม่ศรีเอย
แม่ศรีโคนมะขาม
รัก**ของแม่**แสนงาม
โคนมะขามรู้หรือไม่
แม่ศรีเอย
แม่ศรีใบตะแบก
ใจ**ของแม่**พร้อมแจก
ใบตะแบกหรือสนใจ
แม่ศรีเอย
แม่ศรีโคนขนุน
โลก**ของแม่**ทารุณ
โคนขนุนช่วยไฉน
แม่ศรีเอย
แม่ศรีคลองหลอด
อก**ของแม่**แห้งขอด
น้ำคลองหลอดหรือเติมได้
แม่ศรีเอย
แม่ศรีคณิกา
ผล**ของแม่**ออกมา
เป็นเวทนาของเมืองไทย (เน้นโดยผู้วิจัย)

เห็นชัดว่ากวีจงใจเน้นคำว่า ***"แม่ศรี"*** โดยกล่าวซ้ำถึง 12 ครั้งใน 6 บท คือในตำแหน่งคำแรกของวรรคสดับและวรรครับของทุกบท ทุกครั้งจะมีคำขยาย ***"แม่ศรี"*** ต่างกัน แต่ล้วนบ่งบอกว่าหญิงเหล่านี้คือหญิงค้าบริการทางเพศ หรือหญิงโสเภณีระดับต่ำประกอบอาชีพที่ท้องสนามหลวง ซึ่งเป็นแหล่งพักพิงในเมืองหลวงของคนจนจากชนบท

คำว่า ***"แม่ศรี"*** ซึ่งมีความหมายยกย่อง มีที่มาจากการเล่นพื้นบ้านในวันสงกรานต์ ผู้เข้าทรงแม่ศรีคือสาวงามของหมู่บ้าน แต่สถานะของเธอในเมืองหลวงกลับเป็นสถานะที่ตกต่ำโดดเดี่ยว ถึงแม้ว่า "รัก***ของแม่***แสนงาม" และ "ใจ***ของแม่***พร้อมแจก" แต่ "ฝัน***ของแม่***โรยร่วง" และ "โลก***ของแม่***ทารุณ" สิ่งที่เธอมีหรือสิ่งที่เธอเป็นเจ้าของ คือคุณธรรมกับความทุกข์ทน หมายความว่าหญิงผู้เป็นเพศ "แม่" ผู้มี "ศรี" อันหมายถึงความดีงาม ความเป็นสิริมงคล ความรุ่งเรือง ต้องประสบผลตอบสนองอันเลวร้ายอย่างไม่เป็นธรรม น่าสังเกตว่าสิ่งที่กวีหวังว่าจะร่วมรับรู้ความทุกข์ของเธอไม่ใช่คนด้วยกัน หากเป็นธรรมชาติแวดล้อม หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญความทุกข์ทรมานท่ามกลางสังคมที่มีผู้คนมีความโหดร้าย "ทารุณ" และดูถูกเหยียดหยาม

ในบทประพันธ์ *"บนแผ่นอกของแผ่นดิน"* (44) ไพวรินทร์ ขาวงามใช้กลวิธีการซ้ำคำถามได้อย่างโดดเด่น ใช้คำถามซ้ำแล้วซ้ำเล่าต่อเนื่องกันถึงปริมาณสิ่งที่นับไม่ได้และนับได้อันเป็นที่เข้าใจว่ามีมากมาย ทุกสิ่งชี้วัดคุณค่าของชาวนา ซึ่ง"โหมโรมรัน" ในการงานด้วยแรงกายแรงใจ อาศัยกำลังในชีวิตของวัวและควาย ความทุกข์ทนเป็นทาสของตนตรากตรำร้อนหนาวปลูกข้าวเลี้ยงผู้คนบนพื้นดินอย่างยาวนาน ดังบางตอนของบทประพันธ์กล่าวว่า (เน้นโดยผู้วิจัย)

.....	.....
กี่ดิน**กี่**ด้าวเคยดอม	**กี่**ตรม**กี่**ตรอม
เกิดดับ**กี่**กัป**กี่**กัลป์	
กี่แรงเคยโหมโรมรัน	คันไถ**กี่**คัน
คมเคียว**กี่**คมเคยคน	
กี่วัว**กี่**ควายว่ายวน	**กี่**ทาส**กี่**ทน
กี่ทุกข์กระทั่งเกิดไทย	
กี่เหน็บ**กี่**หนาวนอกใน	**กี่**ฝน**กี่**ไฟ
กี่ซ้ำ**กี่**ซัย – ชาวนา	
.....	.....

ในบท *"อารมณ์กรุงเทพ"* กวีกล่าวถึงเมืองหลวงของประเทศซึ่งเป็นที่หวังว่าจะคลายทุกข์ให้คนจนในชนบทได้ จึงยังหลั่งไหลเข้ามา ในช่วงที่ 2 ของบทกวี มีการเน้นย้ำคำกริยาของคนเหล่านี้ที่ "***ยัง***ทิ้งถิ่นฐานออกเดินทาง" โดยมีปลายทางที่เดียวกัน เหมือนเป็นสิ่งปกติตราบ

ที่ “เจ้าพระยา**ยัง**ไหลในเมืองหลวง” และ “บ้าน***ยัง***เติบเมือง***ยัง***โต” ดังบทประพันธ์ (94) (เน้นโดยผู้วิจัย)

เจ้าพระยา**ยัง**ไหลในเมืองหลวง
วันเวลา**ยัง**ล่วงช่วง**ยัง**ผ่าน
บ้าน**ยัง**เติบ เมือง**ยัง**โต รุ่งโอชาร
คน**ยัง**ทิ้งถิ่นฐานออกเดินทาง
มาจากไหนก็ปลายทางบางกอกแก้ว
ฝันคนแล้วคนเล่า**เข้ามา**สร้าง
เข้ามาสู้ศัตรูทุกข์ที่รุกบาง
เข้ามาล้างคาวขมที่ตรมตรอม
บ้างก็ปาดหยาดเหงื่อเพื่อชีวิต
บ้างก็ขายโลหิตจนซีดผอม
บ้างก็เงยหน้าสู้กู้เกียรติพร้อม
บ้างก็ยอมถูกกระทำเพราะจำเป็น

ในบทที่ 2 ของช่วงนี้ไพวรินทร์ย้ำคำว่า ***“เข้ามา”*** ติดต่อกันถึง 3 ครั้ง แสดงพฤติกรรมเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในขอบเขตกรุงเทพฯ โดยต่อด้วยคำกริยาที่บ่งชี้ว่าคนชนบทมาทำอะไร คือ **“*เข้ามา*สร้าง”** และ **“*เข้ามา*สู้”** และ **“*เข้ามา*ล้าง”** เมื่อประกอบกับคำว่า “คนแล้วคนเล่า” ย่อมสื่อให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการกระทำและกิจกรรมด้วยความฝันใฝ่ของคนชนบท “สร้าง” ในที่นี้ละกรรมตรงไว้ เนื่องจากเข้าใจตรงกันว่าหมายถึงการสร้างเนื้อสร้างตัว สร้างคุณค่าแก่ชีวิต ต่อมาคือ “สู้ศัตรูทุกข์ที่รุกบาง” หมายถึงเอาชนะปฏิปักษ์ที่รุกล้ำชุมชนของตน ซึ่งน่าจะตีความได้หลากหลาย เช่น ความอยุติธรรม ความไม่เท่าเทียมทางโอกาส ประการสุดท้ายคือ ชำระ“ล้าง” ความรู้สึก “คาวขม...ตรมตรอม” ในใจที่มีอยู่ให้หมดสิ้นไป

ในบทที่ 3 คำสรรพนาม ***“บ้าง”*** ปรากฏในตำแหน่งคำแรกติดต่อกันทุกวรรค เพื่อจำแนกว่าผู้อพยพบางคนต้องเผชิญสิ่งใดบ้าง คือการหาเลี้ยงชีพด้วยหยาดเหงื่อจากแรงงาน บางคน “ขายโลหิต” บางคน “เงยหน้าสู้” เพื่อ “กู้เกียรติ” ของตนอย่างทระนง ในขณะที่บางคนต้อง “ยอมถูกกระทำเพราะจำเป็น” อันหมายถึง ยอมให้กดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบเพราะไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ในบทประพันธ์ *“ฝันกล่อมเมือง”* ผู้แต่งตั้งใจใช้การซ้ำคำเพื่อสื่อให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อ ความห่วงใย ความปรารถนาดีฉันมิตรที่ธรรมชาติมีต่อมวลมนุษย์ แม้ว่ามนุษย์จะกระทำย่ำยีต่อธรรมชาติอย่างหนักหนา จนถึงจุดที่ใกล้จะถึงหายนะ ดังกล่าวไว้ในตอนที่ 3 ว่า

“หวังมิตรชาวเมืองชื่นบาน สักหนึ่งรัตติกาล พรุ่งนี้...อาจไม่มีแล้ว” ในหัวข้อนี้จะยกตอนที่ 2 ของบทประพันธ์ที่ใช้การซ้ำคำ (125) มาวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ (เน้นโดยผู้วิจัย)

คืนนี้**มิตร**ธรรมชาติชวน รำลึกนึกหวน
มิตรภาพลึกล้ำดำรง
มิตรดาวแม้หนาวยังคง ไว้เจตจำนง
โปรยแสงแบ่งพื้นพสุนธรา
มิตรน้ำแม้ช้ำวิญญาณ์ ยังไว้หยาดมา
ซึมซาบอาบกินยินดี
มิตรไม้แม้เหลือน้อยมี ยังไว้ไมตรี
สีเขียวร่มเงากิ่งงาม
มิตรลมนั้นเล่าเฝ้าตาม พัดอยู่ทุกยาม
ไม่ถามไม่ท้อมลทิน
เพื่อ**มิตร**คนในแดนดิน ทำมาหากิน
รู้สึกนึกฝันนานา

“มิตร” หมายถึง ผู้มีความรักต่อกันอย่างจริงใจ ซ้ำ 5 ครั้ง เป็นการเรียกชื่อธรรมชาติอย่างบุคคลวัต ดาว น้ำ ไม้ และลม ต่างเป็น “***มิตร***ธรรมชาติ” ของ “***มิตร***คน” พร้อมกับธรรมชาติชวนกันย้อนระลึกถึงมิตรภาพของธรรมชาติกับคนอันลึกล้ำ ก็แทรกความรู้สึกเจ็บช้ำที่ถูกกระทำจนเสื่อมโทรม แต่ยังยืนยันเจตนารมณ์ที่จะทำหน้าที่ของตนด้วยความปรารถนาดีต่อคนในฐานะเพื่อนแท้ ***“มิตร**ดาว”* จึงยังคง “โปรยแสงแบ่ง” ลงมาให้แก่พื้นโลก ***“มิตร**น้ำ”* ยังคงหยดหยาดไว้ให้ผู้คนได้ “ซึมซาบอาบกินยินดี” ***“มิตร**ไม้”* ยังคงให้ร่มเงา ส่วน ***“มิตร**ลม”* ยังคงพัดไม่หยุดหย่อน ต่างมุ่งมั่นกระทำเพื่อให้มวลมนุษย์ทำมาหากินเลี้ยงชีพอย่างเป็นปรกติสุข และ “รู้สึกนึกฝัน” ได้ต่อไปอย่างที่พึงมี

กวียังใช้การซ้ำคำเพื่อเชื่อมโยงประสบการณ์เกี่ยวกับความทรงจำที่งดงามในวิถีชีวิตชนบท ดังในบท *“หนาวดอกจาน”* (62) (เน้นโดยผู้วิจัย)

หนาวลมล่องท้องทุ่งฟุ้งฝุ่นแล้ง
ดอกจานแดงแข่งตะวันยังสั่นหนาว
เหลือตอซังยังสดปรากฏคราว
ฤดูกาลเกี่ยวข้าวเพิ่งผ่านไป

หอมกลิ่นเหงื่อกลิ่นฟางไม่จางกลิ่น
หอมแผ่นดินดูหนาว**หอม**ข้าวใหม่
หอมอดีตห้วงหนึ่ง**หอม**ซึ้งใจ
หอมข้าวเหนียวซึ่งเสี่ยวได้นึ่งไว้รอ
.....

เห็นได้ว่าการซ้ำคำว่า ***"หอม"*** ในบทประพันธ์ *"หนาวดอกจาน"*นี้มิได้สื่อถึงการรับรู้กลิ่นเพียงอย่างเดียว หากสื่อประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตกวีที่ได้เติบโตขึ้นมาว่ามีคุณค่าต่อจิตใจมากมาย เล่าถึงสิ่งที่ลูกชาวนาประสบ นั่นคือภาพทุ่งนาเมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวเพิ่งผ่านพ้นไป ภาพดังกล่าวเตือนความทรงจำให้เขาระลึกถึงกลิ่นอายในชีวิตของฤดูนั้น ได้แก่ "***หอม***กลิ่นเหงื่อกลิ่นฟาง" และ "***หอม***ข้าวใหม่" ซึ่งมาพ้องกับกลิ่นหอมของข้าวเหนียวในปัจจุบันที่เพื่อนเกลอ (เสี่ยว) "นึ่งไว้รอ"เขาซึ่งกลับมาเยือนบ้านเกิด กลิ่นหอมเหล่านี้ก็คือความดีงามของชีวิตสังคมเกษตรกรรมนั่นเอง

2. การใช้กลุ่มคำ

การใช้กลุ่มคำถือเป็นกลวิธีโดดเด่นที่ไพวรินทร์ใช้เพื่อสื่อความหมาย ปลุกเร้าความคิดและอารมณ์ ดังจะยกการซ้ำข้อความในบท *"เด็กน้อยในเมืองใหญ่"* (103) และ *"นรกของเรา"* (148) มาวิเคราะห์เป็นตัวอย่าง

.....	.....
สังคมยังโหดร้าย	**หากเด็ก**ตายเพราะอดข้าว
สังคมยังขื่นคาว	**หากเด็ก**เราต้องขอทาน
สังคมยังว้าเหว่	**หากเด็ก**เร่ร้างไร้บ้าน
สังคมยังทรมาน	**หากเด็ก**ถูกทารุณกรรม
.....	.....

วรรคสดับและวรรครองของทั้งสองบทขึ้นต้นวรรคด้วยข้อความว่า **"สังคมยัง"** นำหน้าคำกริยาแสดงสภาพซึ่งมีความหมายร่วมกัน บ่งชี้ปัญหาที่ไม่พึงเกิดขึ้น คือ *โหดร้าย ขื่นคาว ว้าเหว่* และ*ทรมาน* เมื่ออ่านต่อไปจะพบว่าข้อความดังกล่าวอยู่ในประโยคเงื่อนไข สังเกตได้ว่าแสดงเงื่อนไขไว้ในวรรครับและวรรคส่งทุกวรรค โดยซ้ำข้อความ **"หากเด็ก"** ถึงสี่ครั้ง

แล้วขยายว่า “ตายเพราะอดข้าว” “ต้องขอทาน” “เร่ร้างไร้บ้าน” และ “ถูกทารุณกรรม” ข้อความในสี่วรรคนี้ย้ำสภาพอันไม่พึงประสงค์ที่เด็กต้องเผชิญอย่างน่าเศร้า

การซ้ำข้อความเพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านได้ฉุกคิดด้วยน้ำเสียงในเชิงเสียดสีประชดประชัน ปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดในบท *“นรกของเรา”* (148-149) ที่กล่าวว่า (เน้นโดยผู้วิจัย)

นรกเราสบาย**ดีนะที่รัก**
ยิ่งอยู่นานยิ่งตระหนักทั้งร้อนหนาว
ดูโน่นซี ฟ้า นี้ยังมีดาว
ส่องประโลมรวดร้าวอยู่เรืองไร
นรกเราสงบ**ดีนะที่รัก**
ขุมพำนักเย็นชืดทั้งมืดไหม้
เรายังรักที่นี่กว่าที่ใด
สุมเพลิงกัลป์กลางใจอยู่อาจิณ
นรกเรารุ่ง**ดีนะที่รัก**
อาณาจักรแผ่ขยายไม่สุดสิ้น
ธุรกิจการค้าทำมาหากิน
อาบเหงื่อเพื่อผดุงถิ่นนรกานต์
นรกเราอุดม**ดีนะที่รัก**
เด็ดยอดงิ้วก็เป็นผักอร่อยหวาน
เก็บหนามไหน่ไพรผาผกาธาร
ต้มแร้งกาเป็นอาหารอันโอชะ
นรกเรางาม**ดีนะที่รัก**
เถิดท่องเที่ยวทายทักอิสระ
เด็ดดอกไม้จากปลายหอกทุกวาระ
แหวกว่ายน้ำในกระทะทุกคืนวัน
เรารักกัน**ที่นี่นะที่รัก**
ขอพึ่งพักชั่วชีพอันแสนสั้น
ฝากรักในนรกานต์ธารโลกันต์
ใครพรากเราสู่สวรรค์...ฉันไม่ยอม

ในโวหารอุปลักษณ์ดังกล่าวนี้นรกก็คือสังคมไทย ในความคิดทางศาสนานรกเป็นภูมิหนึ่งในอบายภูมิสี่ เป็นโลกหลังความตาย การไปสู่นรกถือเป็นทุคติ คือทางชั่ว ตรงข้ามกับสวรรค์ซึ่งเป็นสุคติ ผู้ทำบาปจะต้องถูกลงทัณฑ์ในนรกโดยปริยาย นรกจึงหมายถึงดินแดนที่มีแต่

ความทุกข์ทรมาน กวีใช้ความเปรียบประชดแสดงภาวะแห่งทุกข์อันคุ้นชินในสังคมไทย จนถึงขั้นหลงผิดติดในภาพลวง ซ้ำยังไม่สำนึกว่าในภาพลวงนั้นมีสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสุขและความดีงามในชีวิต ได้แก่ ภาวะ “เย็นชืดทั้งมืดไหม้” ที่กลางใจมีไฟร้อนแรงที่เรียกว่า “เพลิงกัลป์” สุมอยู่ แม้ทำมาหากินขยาย “อาณาจักร” เหมือนมีอิสระแต่ก็มีปลายหอกมาทิ่มแทงและต้อง “แหวกว่ายน้ำในกระทะทุกคืนวัน” ซึ่งแสดงถึงภาวะร้อนรนไม่เป็นสุข การย้ำคำว่า ***“นรกเรา”*** ในตำแหน่งคำแรกของวรรคสดับทุกบทแสดงความเป็นเจ้าของนรก ต่อด้วยคำกริยาแสดงสภาพนรก คือ “สบาย” “สงบ” “รุ่ง” “อุดม” และ “งาม” ผู้พูดมีน้ำเสียงภาคภูมิใจและยินดีปรีดาอย่างยิ่งที่ได้ใช้ชีวิตอยู่ใน “นรก” โดยไม่ให้ความสำคัญกับสภาวะ “รวดร้าว” “เย็นชืดทั้งมืดไหม้” และอื่น ๆ จนกล่าวว่า “ใครพรากเราสู่สวรรค์...ฉันไม่ยอม”

3. ประโยค

เมื่อพิจารณา **ม้าก้านกล้วย** กล่าวได้ว่า ไพวรินทร์ใช้ประโยคหลายชนิดในการสื่อความคิดและอารมณ์ตามความมุ่งหมาย แต่ที่ปรากฏใช้อย่างโดดเด่น ได้แก่ ประโยคคำถาม (ซึ่งจะยกไปวิเคราะห์ในหัวข้อคำถามเชิงวาทศิลป์) ประโยคขอร้อง ประโยคคำสั่ง และประโยคปฏิเสธ

ไพวรินทร์มักใช้ประโยคขอร้องบ่อยครั้งเพื่อสื่อความต้องการของตนในการวิงวอนให้เพื่อนร่วมยุคตระหนักในคุณค่าของเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ดังเช่นการวอนให้เพื่อนร่วมสังคมเห็นคุณค่าของเยาวชนในบท *“เด็กน้อยในเมืองใหญ่”* (102-104) ดังกวีกล่าวว่า

.....
หากเด็กยังโศกเศร้า
โลกของเราฤาสดใส
ช่วยคิดเถิดเพื่อนไทย
เย้าดวงใจให้เด็กยิ้ม (103-104)

ในบทประพันธ์ก่อนหน้านี้กวีกล่าวถึงความทุกข์ทนของเยาวชนที่ยังดำรงอยู่ในสังคมที่เหล่าผู้ใหญ่ไร้เมตตาธรรม กวีจึงฝากความหวังไว้กับสำนึกของบุคคลที่จะดึงเอา “เมตตาธรรม” ให้กลับคืนมาโดยขอให้ “ช่วยคิด” กัน ด้วยประโยคขอร้องที่เจือน้ำเสียงอ้อนวอนว่า “ช่วยคิดเถิดเพื่อนไทย เย้าดวงใจให้เด็กยิ้ม”

เมื่อมนุษย์ทำลายธรรมชาติอย่างไม่ยับยั้งและไม่ยั้งคิด การฝากความหวังไว้กับมนุษย์จึงดูเหมือนจะเป็นไปได้น้อย ในบท *"อารมณ์กรุงเทพ"* (92-99) กวีจึงใช้ประโยคบอกให้ทำด้วยคำห้ามและคำสั่งวิงวอนให้ธรรมชาติดูแลรักษาตัวเองเพื่อโลกและมนุษย์ ดังบทกวีนิพนธ์ที่ว่า (เน้นโดยผู้วิจัย)

5

ลมหายใจเจ้าพระยา**อย่าสุดสิ้น**
มิ่งขวัญแก้วโกสินทร์**อย่าสับสน**
บ้านสังคม**จงร่มเย็น**เป็นบ้านคน
ไม่ร้อนรนบ้าบาปหยาบทมิฬ
ขอสายน้ำ**จงฉ่ำเย็น**สมเป็นน้ำ
ขอพฤกษาอุดมธรรมชาติถิ่น
ขอดวงใจสบายดีมีรักริน
เพื่อแผ่นดินดำรงไทไม่พ่ายพัง

กวีสั่งห้าม "ลมหายใจเจ้าพระยา" ด้วยประโยคคำสั่งว่า "ลมหายใจเจ้าพระยาอย่าสุดสิ้น" แล้วสั่งให้ "บ้านสังคม" คงไว้ซึ่งความร่มเย็นให้สมกับที่เป็น "บ้านคน" อันหมายถึงถิ่นที่ที่สามารถให้มนุษย์พักพิงด้วยใจเป็นสุข ซึ่งจะต้องมีสภาวะที่ "ไม่ร้อนบ้าบาปหยาบทมิฬ" ในบทต่อมาไพวรินทร์วอนขอทั้งสายน้ำและป่าไม้ให้คงอยู่เป็นปกติพร้อมด้วยความรักในดวงใจ เพื่อแผ่นดินยังคงอิสรเสรีไม่พ่าย (ต่อความเลวร้ายจน) พังพินาศไป

นอกจากนี้กวียังใช้ประโยคบอกให้ทำและประโยคห้ามเป็นคำเชิญชวนเชิงปลุกปลอบด้วยโวหารประชด (irony) เช่นในบท *"ฝันกล่อมเมือง"* (124-126) ดังข้อความว่า

....
กล่อมมิตรกลางเมืองผู้ย่ำ เดินฝ่าชะตากรรม
ของสติปัญญาแห่งตน
มาเถิดฉลองกันสักหน มิตรเอยมิตรคน
คืนนี้อย่าด่วนนิทรา
....

การใช้ประโยคความรวมสร้างความหนักแน่นของเนื้อความ แสดงความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวยังปรากฏลงท้ายบท *"เปลวไฟและนักฝัน"* (132-134) ดังที่กวีกล่าวว่า

3

.....

เพื่อมนุษย์คืนมีศรีศักดิ์
ศักดิ์ศรีซึ่งไม่อาจขาย
นักฝันแม้นจักต้องตาย
ขอตายจุดไฟชีวิต

“นักฝันแม้นจักต้องตาย ขอตายจุดไฟชีวิต” หมายความว่าหากต้องแลกการจุดแสงสว่าง คือ ปัญญาและความดีงามด้วยชีวิตก็จะยอมพลีชีวิตของตน นั่นคือการเชิดชูอุดมคติเหนือความหวงแหนชีวิต

4. ระดับภาษา

กล่าวได้ว่าไพวรินทร์ใช้ระดับภาษาหลายระดับในการสื่อสารกับผู้อ่าน แต่การใช้ระดับภาษาแบบเป็นกันเองถือว่ามีความโดดเด่นที่สุด ซึ่งมีลักษณะเด่นคือการใช้คำในวงศัพท์สามัญ ดังเช่นการใช้ภาษาถิ่นที่คนต่างถิ่นเข้าใจได้ง่าย ในบท*“รอยร่ายรำของข้าวค่ำและผักแว่น”* (46-47) ภาษาถิ่นเหล่านี้ช่วยจำลองบทสนทนาให้เห็นว่ามีความสมจริงอย่างที่ชาวบ้านใช้พูดจากันโดยไม่ต้องสรรหาถ้อยคำมาปรุงแต่งให้เลิศหรู ดังเช่นบทสนทนาระหว่างเด็กน้อยผู้มีจิตใจเอื้ออารีกับคนขายเสื่อที่มาขอแบ่งข้าวค่ำเพื่อประทังชีวิต

> “***ขอข้าวกินแลงแน***” แม่จ๋า คำแล้วแว่วเสียงใครยังร้องเรียกอยู่หน้าบ้าน อ๋อลูก นั่นเพื่อนบ้านต่างหมู่บ้านของเรา เจ้าอย่ามัว***ระแวงหวั่นไหว*** ลาวบ้านไกลผ่านมา***ขายสาดขายเสื่อ*** เมื่อค่ำเมื่อแลงต้องแวะพักศาลาวัดของหลวงพ่อ หลวงพ่อ***บ่มี***ข้าวค่ำ พวกเขาจึง***ย่ำย่าง***ผ่านทางหลวงมาขอข้าวพวกเรา ครัวเรามีอันใดเหลือเผื่อบ้างไหมลูกเอย โอ้แม่เอ๋ย ลูกกินปั่นปลาฝีมือแม่อร่อยไปหน่อยเลยเกลี้ยงถ้วยบ่มีเหลือ เหลือแต่ข้าวก้นหม้อแล้วก็ผักแว่นน้อยหนึ่งกำ พอจะเป็นกับข้าวยามค่ำให้ลาวได้ไหมเล่า ***...โอ้ยบักหล้าเอ๋ยบักหล้า อย่าคิดหลายไปเลยเจ้า เคยมีผักบ่มีข้าว*** คุณน้าของเจ้ายังรอดตายมาหลายมื้อแล้ว แจ่วปลาร้าปลาปั่นถ้าพอมีก็พอกิน ***บ่มีกินก็กินน้ำจิตน้ำใจตามมีตามเกิด ตามเกิดตามมีนี่ละหนา...*** (เน้นโดยผู้วิจัย)

กวีสื่อถึงบรรยากาศยามค่ำที่อบอุ่น ในขณะที่เด็กน้อยแสดงความเอื้อเฟื้อแบ่งปัน “ข้าวก้นหม้อ” กับ “ผักแว่นน้อยหนึ่งกำ” ให้แก่คนขายเสื่อที่จรมาขอ “[ข้าว]แลง” อันหมายถึงข้าวค่ำ คำที่คนขายเสื่อเรียกเด็กน้อยว่า “บักหล้า” เป็นคำที่ใช้เรียกแทนเด็กผู้ชายตัวเล็กด้วยความรักใคร่เอ็นดู ส่วนคำว่า “บ่” แปลว่าไม่ นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่ากวีเลือกใช้คำซ้อน 2 พยางค์และ 4 พยางค์ อาทิเช่น ปลาร้าปลาป่น น้ำจิตน้ำใจ ตามมีตามเกิด ตามเกิดตามมี ขายสาดขายเสื่อ ระแวงหวั่นไหว และย่ำย่าง ซึ่งล้วนเป็นคำที่ชาวบ้านมักใช้พูดจากันในชีวิตประจำวันมาจำลองเป็นบทสนทนาที่สื่อบรรยากาศอบอุ่นได้อย่างเหมาะสม

เมื่อภาพความสุขและความงดงามในชีวิตเกษตรกรรมไม่อาจหวนคืนมา ลูกชายชาวนาในบท *“เด็กและควายและโลก”* (48-50) จึงทำได้เพียงแค่หวนระลึกถึง “ห้วงความหลัง” และทำใจยอมรับสภาวะความเป็นจริงของยุคสมัย เพื่อให้ชีวิตได้มีแรงใจในการยืนหยัดต่อสู้กับอุปสรรคในชีวิตต่อไป ดังบทประพันธ์ว่า

2
แล้วอีกค่ำหนึ่งนี้ที่เรานั่ง
จมกับห้วงความหลังข้างจะเหงา
เพ่งภาพนั้น นั่นหรือคือภาพเรา
ช่าง***เงียบเหงาสร้อยเศร้าเสียนี่กระไร***
ภาพชีวิตหมู่บ้านเมื่อกาลก่อน
ผุด***มาย้อนมาเยือน***มาเคลื่อนไหว
มา***ยั่วเรายวนเรา***ก้าวกลับไป
ทั้งที่ไกลเกินเท้าจะก้าวคืน
ใช่แหละเคยเป็นคนของที่นั่น
แต่โลกผันกลายเป็นคนของที่อื่น
ใช่แหละเคยเป็นเด็กเมื่อวานซืน
แต่คนแก่ของมะรืนก็คอยรอ (เน้นโดยผู้วิจัย)

สังเกตได้ว่าไพวรินทร์ใช้คำธรรมดาสื่อความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมเกษตรกรรมในยุคพัฒนาเศรษฐกิจ ผ่านคำรำพึงถึงความสุขในอดีตของ “เด็กเลี้ยงควาย” อันประกอบด้วยคำซ้อน ***“เงียบเหงา” “สร้อยเศร้า”*** และคำซ้อน 4 พยางค์ ***“มาย้อนมาเยือน” “ยั่วเรายวนเรา”*** คำเหล่านี้เป็นคำที่แสดงถึงความทุกข์อันเกิดจากใจที่คิดถึง “ภาพชีวิตหมู่บ้านเมื่อกาลก่อน” ได้เป็นอย่างดี ส่วนคำว่า ***“เสียนี่กระไร”*** และคำรำพึงซ้ำว่า ***“ใช่แหละ”*** ล้วนสื่อถึงการยอมรับในชะตากรรมของตนด้วยสภาพจิตใจที่เศร้าสร้อยหดหู่

ในบท *"หนาวดอกจาน"* (63-64) ซึ่งแต่งเป็นบทสนทนาของเพื่อนที่คนหนึ่งไปอยู่เมืองหลวงแล้วกลับมาพบเพื่อนที่ยังอยู่เป็นชาวนา เพื่อนชาวนาพูดสรุปความได้ว่าตัวเขาช่างต้อยต่ำที่ยังอยู่ในไร่นา เพื่อนไปอยู่กรุงเทพแล้วทำไมไม่แสวงหาความร่ำรวย เอาแต่ "ถือตำราหนาและหนักเหมือนยังเขลา" และยัง "กลับมากินปลาร้าเน่าไม่เข้าใจ" คำประพันธ์ในช่วงกลางที่เป็นคำพูดของเพื่อนชาวนามีว่า

.....
เพื่อนมันมี ข้าไม่มีซีขายหน้า
สงสารพ่อแม่ชราหน้าซีดเหลือง
มุงานหนักมาแต่น้อยปล่อยชีพเปลือง
ไม่**รู้เรื่องรู้ราว**ข่าวสังคม
เจ้าน้องชายได้แต่ชะแง้จ้อง
หน้าบ้านของคนอื่นน่า**ขื่นขม**
ยิ่งทำนาข้ายิ่งโตอย่าง**โง่งม**
มีแต่จมจนกระจอกไม่**งอกเงย**
ท้องมันหิวก็พอทนไม่บ่นพล่อย
หน้ามันน้อยนี่อายนัก**บักเสี่ยว**เอ๋ย
จะทนอยู่อย่างข้าประสาเชย
ใครก็เย้ยใครก็เยาะหัวเราะกัน
.....

ผู้พูดใช้ระดับภาษาปากและถ้อยคำธรรมดา ไม่ประดิดประดอย ดังเช่นการใช้สรรพนามแทนตัวเองว่า "ข้า" และแทนตัวเพื่อนว่า "เอ็ง" และใช้คำภาษาถิ่นอีสานเรียกเพื่อนเกลอว่า ***"บักเสี่ยว"*** ซึ่งคำเหล่านี้ล้วนแสดงความสนิทสนมเป็นกันเอง เหมาะกับผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพวกเดียวกัน ส่วนคำว่า ***"โง่งม"*** และ***"จมจนกระจอกไม่งอกเงย"*** สื่อถึงความน้อยเนื้อต่ำใจในความยากจนและต้อยต่ำของหนุ่มชาวนาในสมัยที่เงินเป็นใหญ่ เมื่อเทียบกับฐานะของบ้านที่ลูกตัดสินใจทิ้งอาชีพทำนาไปหางานในเมืองหลวง เขารู้สึกขายหน้าเมื่อไม่มีทรัพย์สิน ยิ่งเห็นพ่อแม่ที่แก่ชราเอาแต่ "มุงานหนัก" ไม่ "รู้เรื่องรู้ราวข่าวสังคม" ซึ่งหมายถึงความล้าหลัง ส่วน "น้องชาย" ก็ได้แต่ "ชะแง้จ้อง"ดูโทรทัศน์หน้าบ้านของคนอื่นก็ยิ่ง "ขื่นขม"

กวีได้นำคำระดับภาษาปากที่อาจจัดว่าเป็นคำไม่สุภาพมาปรับใช้เพื่อเน้นย้ำอารมณ์ในบทประพันธ์ให้เข้มข้นจริงจัง โดยใช้แทรกกับคำทำเนียบกวี ดังในบท*"ถนนสายนั้นปูด้วยหัวใจมนุษย์"* (162-163)

แสนใจใครเกลื่อนกลิ้ง กลางถนน
เสมอซึ่งเศษศิลาทน เทวษร้าง
แสน***ตีน***ย่ำใจจน ใจเจ็บ
จำเจ็บจำหวาดว้าง เริดร้างฉะนี้ไฉน
ใจใครไหนทอดทิ้ง กายา
อย่างเยี่ยงธุลีนภา กาศฟุ้ง
เวทนา ณ เวลา วิปริต
ทุเรศทุรังหวังสะดุ้ง แหลกรุ้งระวีฝัน
....

เนื้อหาบทประพันธ์ข้างต้น กวีแต่งขึ้นเพื่อย้อนรำลึกและสดุดีวีรชนผู้กล้าเผชิญกับอำนาจอันไม่ชอบธรรม ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กับ 6 ตุลาคม 2519 จน "แสนใจ...เกลื่อนกลิ้ง...กลางถนน" บาทที่สองเป็นคำทำเนียบกวีที่แสดงความวังเวงและต่ำต้อยว่า "เสมอซึ่งเศษศิลาทน เทวษร้าง" ส่วนในบทที่สามกวีใช้คำว่า ***"ตีน"*** ซึ่งเป็นคำไม่สุภาพที่ใช้เรียกอวัยวะส่วนล่างสุดของมนุษย์มาสื่อความถึงการเหยียบย่ำ "ใจ" อันหมายถึงจิตวิญญาณหรือความรู้สึกส่วนลึกของประชาชนผู้พลีชีพเพื่อประชาธิปไตย ขยายในบทต่อมาว่าเป็นใจของผู้ที่ "ทอดทิ้ง กายา อย่างเยี่ยงธุลีนภา กาศฟุ้ง" จนต้อง "เวทนา ณ เวลา วิปริต" ส่วนคำว่า ***"ทุเรศทุรัง"*** ในบาทที่สี่เป็นสภาพความตกต่ำอย่างยิ่ง ซึ่งกวีใช้เพื่อแสดงความรู้สึกปวดร้าวกับ จิตวิญญาณที่ต้องสูญเสียความฝันอันงดงาม ดังกวีกล่าวว่า "***ทุเรศทุรัง***หวังสะดุ้ง แหลกรุ้งระวีฝัน"

เมื่อความสงบสุขในสังคมกลายเป็นอดีต ใน *"บทคร่ำครวญ"* (182-185) ไพวรินทร์ชักชวนเพื่อนมนุษย์ให้ร่วมกันจุด "ธูปเทียนเวียนทั่วโลก" เพื่อบูชาเหล่า "บรรพชน" ถึงแม้ไม่มีความแน่ชัดว่า "บรรพชน ในรูปเงาของธุลี" จักมอบความชื่นบานดังเช่นในอดีตคืนสู่สังคมอีกครั้ง

.....
ล่วงแล้วเหวย ห้วงอดีตอันหอมหวาน
ผ่านแล้วเหวย วันวาน ผ่านแล้วหวา
จะหวนคืนมาไหม (ไม่หวนมา)
บูชาเถิด บูชา จะช้าไย
.....

คำว่า ***"เหวย"*** และ ***"หวา"*** เป็นคำอุทานในคำทำเนียบกวี เพื่อแสดงการเปล่งเสียงอย่างมั่นใจว่าความสุขผ่านไปอย่างแน่นอนแล้ว ส่วนคำตอบในวงเล็บที่ว่า "(ไม่หวนมา)" แสดงถึงความหนักแน่นของเหตุการณ์ในอนาคต ให้เห็นว่าถึงแม้ความสุขในสังคมจะไม่หวนคืนมาก็ยังจะวิงวอนขอร้อง

ภาพพจน์และสัญลักษณ์

1. ภาพพจน์

การใช้ภาพพจน์หรือความเปรียบ (figures of speech) ถือเป็นกลวิธีสำคัญที่ช่วยให้บทประพันธ์มีความหมายลึกซึ้งกินใจ สร้างภาพในใจผู้อ่านได้และกระทบใจได้มากกว่าการบอกกล่าวอย่างตรงไปตรงมา อันจะส่งผลให้ผู้อ่านรับรู้และเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของกวีได้ดียิ่งขึ้น

จากการศึกษา **ม้าก้านกล้วย** พบว่าไพวรินทร์ ขาวงามใช้ภาพพจน์หลายประเภทได้อย่างโดดเด่น ทั้งอุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ สัทพจน์และคำถามเชิงวาทศิลป์

1.1 อุปมา

อุปมา คือ ความเปรียบที่ต้องการอธิบายลักษณะของสิ่งหนึ่งสิ่งใด (ไม่ว่ารูปธรรมหรือนามธรรม) โดยนำไปเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งมักเป็นรูปธรรมที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว ดังเช่นในบท *"เจ้าต้นกล้าไปรบ"* (52)

แดดบ่มลมโบยดั่งบ้า[1]
ลูกชายชาวนาผิวกร้าน
ตรากตรำทำนาช้านาน
จำต้องจากบ้านไปไกล
.....

เพื่อแสดงสภาวะตรากตรำก่อนจากบ้านไปทำงานในเมืองหลวง ไพวรินทร์ใช้อุปมาเปรียบเทียบความร้อนแรงของแสงแดดและสายลมว่า "บ่ม" และ "โบยตี" ราว "บ้า" คำว่า "บ้า" แสดงการทำลายอย่างไม่ยับยั้งควบคุม และไร้สติ จน "ลูกชายชาวนาผิวกร้าน"

[1] ในหัวข้อภาพพจน์การเน้นคำและข้อความเป็นของผู้วิจัย

ไพวรินทร์ใช้อุปมากล่าวเปรียบเทียบเพื่อเชื่อมโยงความคิดผู้อ่านให้รับรู้ถึงความทุกข์ทนที่คนงานในบท *"ตุ๊กตากำสรวล"* (100) ได้รับ ดังบทประพันธ์กล่าวว่า

.....
โรงงาน เหมือนโรงง
เหมือนนรก เหมือนสุสาน
กลบฝังร่างคนงาน
ให้ร้าวรานทุกวิญญาณ์
.....

กวีใช้อุปมาที่เล่นเสียงพยัญชนะต้นของคำว่า ***"งาน"*** กับ ***"งก"*** ว่า "โรง***งาน*** เหมือนโรง***งก*** เหมือน***นรก***" ทั้งสองคำมีเสียงสัมผัสอักษร แต่ความหมายขัดกันคือ ***งาน*** หมายถึงการกระทำ (อย่างพากเพียร ต้องอาศัยแรงของคน***งาน***) แต่ ***งก*** แสดงความเห็นแก่ตัวและความโลภของเจ้าของโรงงาน ส่วนอุปมาที่เปรียบโรงงาน "เหมือน***นรก*** เหมือน***สุสาน***" นั้นก็หนักแน่นพอที่จะสื่อว่ามีความทุกข์ทรมานของคนงานในที่นั้น ซึ่งจบชะตากรรมด้วยความตายโดยต้องทิ้งร่างไว้ที่โรงงาน

ในบท *"นครใต้แสงดาว"* (85) กวีได้บันทึกความทุกข์และความคับแค้นใจของตนและคนชนบทที่ใช้ชีวิตในเมืองหลวง เมื่อสังคมเกษตรกรรมต้องแปรผันไปสู่ความล่มสลาย ดังบทประพันธ์ที่ว่า

.....
หนึ่งคนทุกข์ สะท้อนแทนคนแสนล้าน
ผู้พลัดบ้านพรากเรือนสะเทือนสมัย
แค้นเพียงหนึ่ง ประหนึ่งแค้นอีกแสนใจ
โลกจะลุกเป็นไฟเพราะใจแค้น
.....

อุปมานี้สื่อให้เห็นว่าความทุกข์ของคนเพียง "หนึ่งคน" เป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม เพราะอาจเป็นเสียงที่ "สะท้อนแทนคนแสนล้าน" ที่ร่วมชะตากรรมเดียวกัน ความคับแค้นใจของคนเพียงหนึ่งคนก็เป็นสิ่งที่บอกถึงความ "แค้น" ภายในใจ "อีกแสนใจ" ได้เช่นกัน ในบทต่อมากวีสื่อถึงความ "คับข้อง" ที่สุมอยู่ในใจผู้อพยพว่า

.....
เขาคับข้องร้องถามถึงพรุ่งนี้
ใต้แสงดาว เหนือวิถี ที่เปลี่ยวแสน
กลับไม่ได้ ไปไม่ถึง เพียงครึ่งแดน
ข้างถนนจะเหมือนแม้นเป็นเรือนตาย
.....

กล่าวได้ว่าความทุกข์ที่สุมอยู่ในใจผู้อพยพมีสาเหตุมาจากการที่พวกเขา ไร้เงินไร้งาน และไร้ที่พักพิงที่ให้ความสุขและความมั่นคงแก่ชีวิต จึงต้องเร่ร่อนไปในเมืองหลวงอย่างไร้จุดมุ่งหมาย ครั้งจะหวนคืนบ้านเกิดก็ "กลับไม่ได้" จะเดินทางเพื่อตามหาความสำเร็จในชีวิตก็ "ไปไม่ถึง" กวีจึงใช้คำกล่าวที่เจือน้ำเสียงเศร้าและความน้อยเนื้อต่ำใจในโชคชะตาว่า ***"ข้างถนนจะเหมือนแม้นเป็นเรือนตาย"*** อันสื่อความถึงการฝากชีวิตไว้ข้างทางสัญจรในเมืองหลวงอันสับสนด้วยคนที่แปลกแยกต่อกัน ไม่ต่างอะไรกับการรอความตายอย่างโดดเดี่ยวไร้ผู้เหลียวแล

การเสียชีวิตก่อนวัยอันสมควรของลูกชายในบท *"งานเลี้ยงรับน้องใหม่บนฟากฟ้า"* (156-157) ได้สร้างความ "ขื่นขม" แก่ผู้เป็นแม่ เธอได้คร่ำครวญด้วยความโศกเศร้าว่า

.....
มาสู่แม่ให้แม่รักไม่ทันไร
ลูกก็***ผ่านแม่ไปกับขื่นขม***
ประหนึ่งโลกโหดร้ายไม่หมายชม
แกล้งให้ฝันลูกล่มลงกลางคัน
.....

เมื่อแม่ตัดพ้อโลกที่ "แกล้งให้ฝันลูกล่มลงกลางคัน" แม่บอกเล่าว่าเวลาที่ลูกมาสู่แม่นั้น "ไม่ทันไร" การ "ผ่านแม่ไปกับขื่นขม" จึงดูคล้ายว่าโลก "โหดร้าย" ซึ่งหมายถึงขาดความเมตตาปรานี ไม่ยอมให้เวลาแม่ได้รักลูกต่อไปอีกจนวันที่ลูกประสบความสำเร็จ ความโหดร้ายของโลกก็คือการไม่เห็นคุณค่าของความรักและความสำเร็จในชีวิต ไม่อยากชื่นชมความสำเร็จของลูก

1.2 อุปลักษณ์

อุปลักษณ์ คือ ความเปรียบแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยกล่าวถึงสิ่งหนึ่งแทน เพื่ออิงความหมายจากสิ่งนั้นโยงไปยังสิ่งที่ประสงค์จะอธิบาย ไพวรินทร์ใช้อุปลักษณ์ที่

เข้าใจได้โดยง่าย แต่สามารถสร้างจินตภาพได้อย่างมีพลัง ดังเช่นในบท “*แม่น้ำที่รัก*” (89) ที่ว่า

.....
แม่น้ำที่รัก
‘เจ้าพระยา’ ทรงศักดิ์รวมรักผอง
โลหิตแห่งธรณินถิ่นแหลมทอง
รักไหลล่องหล่อเลี้ยงเคียงกลุ่มชน
.....

กวีใช้อุปลักษณ์เพื่อเชิดชูคุณค่าอันใหญ่หลวงของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ “ไหลล่อง” หล่อเลี้ยงสังคมไทยมาช้านาน คำว่า “โลหิตแห่งธรณิน” เปรียบเทียบให้เห็นว่าแม่น้ำเจ้าพระยามีความสำคัญต่อแผ่นดินไทยเทียบเท่ากับที่ “โลหิต” มีความสำคัญในการหล่อเลี้ยงร่างกายมนุษย์ให้สามารถยังชีพอยู่ได้อย่างเป็นปกติ

ในบท *“อารมณ์กรุงเทพ”* (92) กวีใช้อุปลักษณ์เสียดสีพฤติกรรมการเสพสุขของผู้คนในเมืองหลวง ดังบทประพันธ์กล่าวว่า

โอ้ว่ากรุงเทพ มนุษย์สถิต
มนุษย์คิดจะเป็น***เทพเสพสวรรค์***
เนรมิตเมืองวิมานม่านตะวัน
หฤหรรษ์วัตถุธรรมประจำใจ
.....

อุปลักษณ์ข้างต้นใช้เพื่อเสียดสีพฤติกรรม “เสพสวรรค์” และ “เนรมิตเมืองวิมาน” สื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่แปลกปลอมและวิธีคิดที่หลงผิดของผู้คนในเมืองหลวงที่กวีเรียกว่า “กรุงเทพ” อันหมายถึงนครแห่งเทวดา โดยตัดเครื่องหมายไปยาลน้อย (ฯ) ซึ่งใช้ละคำที่แสดงว่าเป็นชื่อเฉพาะ

ท่ามกลางสังคมที่พวกผู้ใหญ่แก่งแย่งแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุ กวียังฝากความหวังในการกอบกู้สังคมไว้กับเยาวชน ดังบทประพันธ์ *“เด็กน้อยในเมืองใหญ่”* (102) ที่ว่า

.....
ยิ้มเด็กคือยิ้มโลก
บรรเทาโศกด้วยยิ้มฝัน
.....

กวีใช้อุปลักษณ์ “ยิ้มเด็กคือยิ้มโลก” เพื่อสื่อให้เห็นว่าความสดใสเบิกบานของเด็กจะทำให้โลกมีความสุขได้เสมอ

1.3 อติพจน์

ไพวรินทร์ ขาวงามใช้อติพจน์หรือความเปรียบเกินจริง เพื่อสร้างอารมณ์สะเทือนใจได้อย่างหลากหลาย ดังเช่นในบท *“นครใต้แสงดาว”* (85) ที่ว่า

.....
หนึ่งคนทุกข์ สะท้อนแทนคนแสนล้าน
ผู้พลัดบ้านพรากเรือนสะเทือนสมัย
แค้นเพียงหนึ่ง ประหนึ่งแค้นอีกแสนใจ
โลกจะลุกเป็นไฟเพราะใจแค้น
.....

กวีสื่อความทุกข์อันใหญ่หลวงของคนอพยพด้วยการกล่าวเกินจริงว่า “โลกจะลุกเป็นไฟเพราะใจแค้น” เพื่อสื่อความว่าความแค้นที่ร้อนระอุภายในใจคนตกทุกข์ อาจมีอำนาจในการเผาผลาญสังคมมิให้ประสบความสงบสุข

ในบท *“เดินเมือง”* (116) กวีใช้อติพจน์เพื่อแสดงความอ่อนล้าภายในจิตใจคนชนบทที่เดินทาง “เสาะแสวง[หา]” ความฝันอย่างโดดเดี่ยวในสังคมเมือง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

จรจรัลเจริญป่านี้ เมืองไหน
เงาดุ่มเสาะแสวง เดี่ยวด้น
ดวงใจนั่นของใคร ตกแตก
แทบท่อระบายน้ำล้น หลอกฝัน
....

คำว่า “ตกแตก” ใช้แสดงภาพการแตกกระจายของดวงใจที่ตกจากที่สูงกระทบพื้นอย่างรุนแรง ยากที่จะประสานให้คงสภาพเดิมได้ เมื่อกวีกล่าวว่า “ดวงใจนั่นของใคร ตกแตก”

ย่อมสื่อถึงความสูญสภาพพลังใจคนอพยพ เมื่อถูกกระทบด้วยความเลวร้ายในสังคมเมืองได้เป็นอย่างดี

ความเปรียบเกินจริงในบท *"มหรสพแห่งผู้อพยพ"* (121) ที่ว่า "ล่องธารน้ำตากลับไปหาแผ่นดินเก่าของเรา" เป็นการสื่อความคิดคำนึงถึงบ้านเกิดของผู้อพยพ เมื่อพวกเขาสิ้นไร้หนทางทำกินและที่อยู่อาศัยในสังคมเมือง จึงคิดที่จะหวนสู่บ้านเกิด โดยการ "ล่องธารน้ำตากลับไปหาแผ่นดินเก่า" อติพจน์นี้สื่อถึงความทุกข์ภายในใจของคนตกทุกข์จำนวนมาก จนน้ำตากลั่นออกมารวมกันเป็น "ธารน้ำตา" เพื่อใช้ล่องกลับไปหา "แผ่นดินเก่า" ได้ แต่น่าเศร้ายิ่งนักที่แผ่นดินไหนก็ไม่ใช่ของพวกเขาอีกต่อไป พวกเขาต้องกลายเป็น "ผู้อพยพนิรันดร"

นอกจากนี้ไพวรินทร์ยังใช้อติพจน์ใน *"บทคร่ำครวญ"* (183) เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่าน้ำตามหาชนมีพลังอำนาจในการทำให้ "ไฟเปลว" ที่กำลังเผาผลาญโลกกว้างใหญ่ให้มอดดับลงได้ อันสื่อความว่าในช่วงเวลาที่สังคมใกล้หายนะน้ำตาที่เกิดจากความโศกเศร้าด้วยความอาวรณ์ต่อคุณความดี อาจมีพลังในการยับยั้งความร้อนแรงของความโลภและโทสะ อันสร้างความเสื่อมทรามของสังคมได้ทันเวลา ดังบทกวีที่ว่า

.....
เราร่ำไห้ ร่วมกันเสียเถิดหนอ
หยาดน้ำตาจะหยาดล้อโลกแหลกเหลว
ชุ่มชำระชะใจดับไฟเปลว
วินาที ณ ขอบเหวแห่งมรณะ
.....

1.4 บุคคลวัต

บุคคลวัต คือ ความเปรียบที่กล่าวสมมุติให้สิ่งทั้งหลายที่ไม่ใช่บุคคลมีกิริยาอาการและความรู้สึกประหนึ่งมนุษย์ เมื่อพิจารณาเนื้อหาบทประพันธ์กล่าวได้ว่า ไพวรินทร์ใช้ความเปรียบบุคคลวัตทั้งอารมณ์สุขและโศกมากกว่าความเปรียบประเภทอื่น ดังเช่นการใช้บุคคลวัตเพื่อแสดงความเป็นผูกพันด้วยความรักและความเป็นมิตรระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ในบท *"ม้าก้านกล้วย 2"* (31) ดังบทประพันธ์กล่าวว่า

.....
เถาตำลึงริมรั้วก็***ยั่วทัก***
กระถินฝักดอกแคก็***แย้มค่อย***
มะรุมรอมะละกอก็***รอคอย***
ใบหม่อนไหมน้อยก็***ตื่นตัว***

ลมลอดกอไผ่เป็น***เพลงล่อง***
ดงกล้วยใบตองก็***ไกวทั่ว***
ม้าเอ๋ยอกข้าระทึกรัว
กล้ากล้ากลัวกลัวไม่รู้แล้ว
.....

เมื่อเดินทางใกล้ถึงบ้านเกิด ลูกชายผู้พลัดถิ่นก็หลับตาเพื่อจินตนาการถึงการต้อนรับอย่างอบอุ่นของพ่อแม่ น้องๆ หลานๆ และพืชพันธุ์ในบริเวณบ้าน กวีสมมุติให้พืชพันธุ์ทั้งหลายแสดงกิริยาอาการและอารมณ์ความรู้สึกเช่นเดียวกับมนุษย์ เพื่อแสดงความตื่นเต้นยินดีกับการกลับคืนสู่บ้านเกิดของตน

ในบท *"เด็กและควายและโลก"* (50) กวีใช้บุคคลวัตเพื่ออธิบายถึงสาเหตุความล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมในยุคการพัฒนาเทคโนโลยี ดังบทกวีนิพนธ์กล่าวว่า

.....
จนความตายของควายเนื้อเป็นเรื่องเล็ก
และกำเนิดควายเหล็กเป็นเรื่องใหญ่
มือแห่งกาลยังแกว่งโลกโยกและไกว
บิดใบหน้ายุคสมัยให้เบี้ยวร้าว

กวีจงใจให้ "กาลเวลา" มีมือเช่นมนุษย์เพื่อ "แกว่งโลกโยกและไกว" ซึ่งสื่อให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของโลก เมื่อมือแห่งกาลเวลาอันทรงอานุภาพ "บิดใบหน้ายุคสมัยให้เบี้ยวร้าว" ก็แสดงความทุกข์ทรมานของยุคสมัยที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างไม่หลงเหลือร่องรอยอดีต อันเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม

บุคคลวัตในบท *"ลมพัดรวงข้าว"* (61) เป็นการสืบขนบในการสมมุติให้ธรรมชาติร่วมรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ เมื่อจิตวิญญาณของชาวนาหล่อหลอมจนกลายเป็นหนึ่งเดียวกับท้องทุ่งในการสร้างงาน ท้องทุ่งและรวงข้าวจึงสามารถรับรู้ความทุกข์ทนปวดร้าวของชาวนาได้ และร่วมแสดงความรู้สึกเจ็บปวดไปกับชาวนา ดังบทประพันธ์กล่าวว่า

.....
ลมเอยพัดรวงข้าวอยู่ร้าวรวด
ฝันแปลบปวดทุ่งจะหมองข้าวร้องไห้
ทุ่งรวงทองที่รักจะยากไร้
เหลือสุสานกว้างใหญ่ให้ชาวนา

กวีสมมุติให้ “[ท้อง]ทุ่ง” และ “[รวง]ข้าว” มีอารมณ์ความรู้สึกละเอียดอ่อนพอที่จะรับรู้ความเจ็บปวดทุกข์ทนที่ชาวนาได้รับ เมื่อความฝันของชาวนาต้องล่มสลาย และชาวนาหมดสิ้นพลังกายและใจในการสู้ทนกับอุปสรรคในยุคพัฒนาเศรษฐกิจ ท้องทุ่งกับรวงข้าวจึงร่วมแสดงอารมณ์เศร้า “หมอง” และ “ร้องไห้” ที่ “ทุ่งรวงทอง” ต้องแปรสภาพไปเป็น “สุสานกว้างใหญ่ให้ชาวนา”

ในบท *“ฝันกล่อมเมือง”* (124–126) ไพวรินทร์ใช้บุคคลวัตในการสดุดีความเป็นมิตรของธรรมชาติที่ร่วมฝันและร้องเพลงกล่อมคน แม้ในยามที่ส่อว่า “พรุ่งนี้อาจไม่มีแล้ว”

....
คืนนี้***มิตรธรรมชาติชวน*** ***รำลึกนึกหวน***
มิตรภาพลึกล้ำดำรง
มิตรดาวแม้หนาวยังคง ***ไว้เจตจำนง***
โปรยแสงแบ่งพื้นพสุนธรา
มิตรน้ำแม้ช้ำวิญญาณ์ ***ยังไว้หยาดมา***
ซึมซาบอาบกินยินดี
มิตรไม้แม้เหลือน้อยมี ***ยังไว้ไมตรี***
สีเขียวร่มเงากิ่งงาม
มิตรลมนั้นเล่า***เฝ้าตาม*** พัดอยู่ทุกยาม
ไม่ถามไม่ท้อมลทิน
เพื่อมิตรคนในแดนดิน ทำมาหากิน
รู้สึกนึกฝันนานา
....

กวีใช้บุคคลวัตเพื่อสื่อความเอื้ออาทรที่ธรรมชาติมีต่อมนุษย์ “แม้เคยถูกคนกระทำ” ย่ำยีจนไม่อาจคงความงดงามและความอุดมสมบูรณ์ไว้ได้ก็มิคิดแค้นเคือง “มิตรดาว” ยังคง “โปรยแสงแบ่งพื้นพสุนธรา” “มิตรน้ำ” ยังคงหยาดรินเพื่อให้ผู้คนได้ “อาบกิน” “มิตรไม้” ยังมี “ไมตรี” คอยให้ “ร่มเงา” “มิตรลม” ยังคง “พัดอยู่ทุกยาม” โดยไม่ท้อต่อความมัวหมองการธำรงไว้ซึ่งหน้าที่ของตนเช่นนี้ก็เพื่อให้ “มิตรคน” ยังคง “ทำมาหากิน” และยังคงมีความ “รู้สึกนึกฝัน” ไว้คอยหล่อเลี้ยงชีวิตให้มีแรงใจในการต่อสู้กับความเลวร้ายที่คนสร้างขึ้นมาเอง ดังที่กวีได้เสียดสีด้วยปฏิทรรศน์ (paradox) และการแฝงนัย (irony) ว่าต้อง “เดินฝ่าชะตากรรมของสติปัญญาแห่งตน”

ส่วนในบท *“เปลวไฟและนักฝัน”* (132-134) ซึ่งสื่อปัญหาจริยธรรมของผู้คนในยุคปัจจุบันที่เรียกว่า “ยุคบ้า” อันเป็นยุคที่ “คนพาล” มีจำนวนและอำนาจเหนือ “คนดี” ที่ต้อง “โดดเดี่ยวผอมหิว” ไพวรินทร์ใช้บุคคลวัติแสดงสภาวะของนามธรรมอย่างเป็นรูปธรรม

.....
บาดแผลระยับอกยุค
ฝนเลือดตกชุกแดงฉาน
น้ำตานองแก้มแต้มกาล
ผาหินวิญญาณทลายลง
มโนธรรมคร่ำครวญหวนไห้
ศักดิ์ศรีเกลือกในฝุ่นผง
โลภโมโทสันมั่นคง
ชายธงปิศาจสะบัดปลิว
.....

บุคคลวัตดังกล่าวอธิบายความเจ็บปวดสูญเสียของยุคสมัยด้วย “บาดแผล” ที่อกเลือด “แดงฉาน” ที่ตกเป็น “ฝน” และ “น้ำตา”ของแก้มแห่งกาลเวลา ความพ่ายแพ้และตกต่ำของ “มโนธรรม” และ “ศักดิ์ศรี” ในโลกจึงเป็นองค์ประกอบที่ขัดกันกับความมั่นคงของ “โลภโมโทสัน” ซึ่งมีปิศาจสะบัดธงแห่งชัยชนะนำหน้า

ไพวรินทร์ใช้บุคคลวัตเพื่อแสดงการคร่ำครวญของแม่ที่สูญเสียลูกชายในบท *“งานเลี้ยงรับน้องใหม่บนฟากฟ้า”* (156-157) ก่อนที่จะตัดพ้อว่า “โลกโหดร้าย” กับลูก แม่ได้สื่อสารกับลูกให้มองความงดงามของท้องฟ้า ดังบทกวีนิพนธ์ต่อไปนี้

เจ้าจันทราประแป้งแต่งตัวแล้ว
ชวนดาวแก้วทาแก้มแย้มนวลฉาย
เมฆทอปุยเพียงนุ่นกระจัดกระจาย
ฟ้าทอฟากฝันพรายพริบสายตา
.....

ดวงจันทร์ ***“ประแป้งแต่งตัว”*** แล้วชวนดวงดาว ***“ทาแก้ม”*** พลาง ***“แย้ม”*** ฉายแสงกระจ่างนวลขณะที่ ***“เมฆทอปุย”*** เบาบางไปในท้องฟ้าซึ่งกำลัง ***“ทอฝัน”*** เป็นแสงพร่างพราย

1.5 สัทพจน์

สัทพจน์หรือคำเลียนเสียงธรรมชาติ เป็นคำที่ประกอบด้วยหน่วยเสียงที่กวีคาดว่าคล้ายคลึงกับเสียงที่ปรากฏในธรรมชาติ เช่น เสียงร้องของคน สัตว์ เสียงดนตรี เสียงเครื่องจักร เสียงฝนตกฟ้าร้อง เสียงการปะทะกันของวัตถุ เสียงอาวุธ เสียงน้ำไหล ฯลฯ โดยปกติก็ใช้ในการสื่อสารโดยทั่วไปอยู่แล้ว เช่น ระฆังดัง**เหง่งหง่าง** นกร้อง**จิ๊บ ๆ** ฟ้าร้อง**ครืน ๆ** แต่ก็เป็นคำที่สมมุติขึ้น ดังเห็นได้ว่าในแต่ละภาษาไม่ได้ใช้คำตรงกันเลย เช่น เสียงไก่ในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นต้น

การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติที่ปรากฏในรวมบทกวีนิพนธ์ **ม้าก้านกล้วย** มีทั้งการเลียนเสียงสัตว์ เสียงมนุษย์ เสียงสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น ดังเช่นในบท *"ม้าก้านกล้วย 4"* (38) ไพวรินทร์ใช้คำซ้ำ 2 พยางค์ซ้อนกัน 2 คำเลียนเสียงฝีเท้าของฝูงม้า ถึงแม้เป็นม้าในจอภาพคอมพิวเตอร์ที่สร้างขึ้นด้วยจินตนาการ และเป็นม้าก้านกล้วยไม่ใช่ม้าที่เป็นสัตว์มีชีวิต

.....
ป้อนภาพฝูงม้าก้านกล้วย
เขียวสดก้านสวยทรงเสน่ห์
กุบกับ กุบกับ ขยับเฮ
ฮาเร่เริงเล่นตระเวนทาง
.....

คำเลียนเสียงธรรมชาติในตอนที่ 2 ของ *"บ้านตาย"* (80) เน้นเสียงการเล่นอย่างสนุกสนานของเหล่าเด็กบ้านนา ประกอบด้วยเสียงร้องและหัวเราะด้วยความสุขของเด็ก ๆ เมื่อเล่นว่าว และเสียงกลองน้ำขณะที่แว่ว "บทเพลงหมู่บ้าน" ในสำเนียงพื้นถิ่น ดังบทประพันธ์กล่าวว่า

.....
บทเพลงหมู่บ้านแผ่วยิน
สำเนียงพื้นถิ่น
เสนาะเหนือภูมิลำเนา
คลอเสียงไก่ขันยามเช้า
กระดึงคอควายเคล้า
สังคีตแห่งคืนและวัน
เจี๊ยวจ๊าวผองเจ้าเหล่านั้น
วันใฝ่วัยฝัน
เด็กแห่งหมู่บ้านโนนนา

ว่าวของผองเจ้าเฉิดฟ้า
สะนูว่าวแว่วมา
บอกว่าว่าวอาจขาดลอย
กลองน้ำของเจ้าสาวน้อย
ตุ้มเติ่นแตกฝอย
กระเซ็นเข้าหู***อึงอึง***
หยอดน้ำตามไปหยดหนึ่ง
กระทืบเท้า***ตึงตึง***
เอียงหูให้น้ำออกมา
ซ่อนหา ผองเจ้ายังหา
ลัดละเมาะป่า
หาใดเล่หนาหาใด
.....

"เจี๊ยวจ๊าว" สื่อเสียงตะโกนร้องและหัวเราะ เมื่อเด็ก ๆ วิ่งเล่นว่าวในท้องทุ่งอย่างสนุกสนาน มีระดับเสียงสูงและดังอย่างต่อเนื่อง กวีใช้การซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ต/ ในพยางค์ที่มีเสียงวรรณยุกต์โทและเอกเลียนเสียงการตี "กลองน้ำ" ซึ่งดังก้องและทุ้ม ***"ตุ้มเติ่น"*** เมื่อน้ำ "กระเซ็น" เข้าหูรู้สึกว่ามีเสียง ***"อึงอึง"*** จนต้อง "กระทืบเท้า***ตึงตึง*** เอียงหูให้น้ำออกมา" การซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /ต/ นั้นสื่อถึงเสียงที่ดังอย่างของหนักกระทบพื้นแข็ง

การเลียนเสียงร้องของคนยังปรากฏในบทประพันธ์ *"เปลวไฟและนักฝัน"* (133) อันมีเนื้อหาสื่อถึงความตกต่ำของจิตใจได้เป็นอย่างดี การเลียนเสียงธรรมชาติในบทนี้เป็นการเลียนเสียงโห่ร้องอย่างดีอกดีใจของเหล่าคนพาล

.....
มโนธรรมคร่ำครวญหวนไห้
ศักดิ์ศรีเกลือกในฝุ่นผง
โลภโมโทสันมั่นคง
ชายธงปิศาจสะบัดปลิว
คนพาลพวกมากอ้วนพี
คนดีโดดเดี่ยวผอมหิว
สาวกปิศาจ***โห่ฮิ้ว***
กลบเสียงถ้อยพลิ้วธรรมะ
.....

ในตัวอย่างข้างต้นกวีใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ ***"โห่ฮิ้ว"*** เพื่อสื่อให้ผู้อ่านรับรู้ทั้งภาพและเสียง เสียงที่ได้ยินนั้นเป็นเสียงดังอันเกิดจากการเปล่งออกมาด้วยความพร้อมเพรียง ส่วนภาพที่ผู้อ่านเห็นคือ อากัปกิริยาคึกคัก ร่าเริงของเหล่าคนพาล "ท่ามกลางความมืดยุคสมัย" เมื่อเหล่าคนพาลมีจำนวนมากขึ้นอย่างน่าใจหาย ในขณะที่คนดีมีจำนวนน้อยลง จึงยากที่จะทัดทานอำนาจแห่งความชั่วร้ายได้ ดังนั้นความชั่วจึงแผ่ขยายในสังคมอย่างรวดเร็ว จนถึงขั้นที่ "มโนธรรมคร่ำครวญหวนไห้ ศักดิ์ศรีเกลือกในฝุ่นผง"

นอกจากการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติเพื่อบรรยายอากัปกิริยาและเสียงที่เกิดจากคนและสัตว์แล้ว ในตอนต้นของบท *"ลมพัดรวงข้าว"* (60) กวีใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติบรรยายเสียงที่เกิดจากกระแสลมที่พัดไปปะทะกับรวงข้าวในท้องนา บทประพันธ์กล่าวว่า

กรูลมหนาว***กราวเกรียว***เรียวรวงข้าว
เรียวรวงร้าวรวดทุ่งสะเทือนไหว
คลื่นรวงทองรองแดดระยิบไกล
ไกลออกไปสุดโค้งเคียวของชาวนา
.....

"กรู" "กราวเกรียว" เน้นเสียงลมในฤดูหนาวที่มีกำลังแรง เสียงควบกล้ำ/กร/สื่อถึงพลังของลม ที่มีมากพอที่จะพัดรวงข้าวให้เอนลู่ไปในทิศทางเดียวกัน จนดูเป็นคลื่นขึ้นลงในเนื้อที่อันกว้างไกล เสียงที่ดังนั้นเกิดจากการปะทะระหว่างกระแสลมกับรวงข้าวในท้องนา

1.6 คำถามเชิงวาทศิลป์

คำถามเชิงวาทศิลป์เป็นกลวิธีที่กวีเปิดโอกาสให้ผู้รับสารใช้สติปัญญาครุ่นคิดไตร่ตรอง เพื่อร่วมหาคำตอบไปพร้อมกับกวี นับเป็นกลวิธีที่เปิดโอกาสและเรียกร้องให้ผู้อ่านได้ฉุกคิดในเรื่องสำคัญที่ตนได้มองข้ามไปหรือนึกไม่ถึง

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ใน **ม้าก้านกล้วย** พบว่า ไพวรินทร์ ขาวงามใช้คำถามเชิงวาทศิลป์อยู่บ่อยครั้ง ทั้งช่วงต้น ช่วงกลาง และท้ายบทประพันธ์ เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนพบว่า กวีใช้กลวิธีการตั้งคำถามท้ายบทประพันธ์มากที่สุด ดังในบท *"เจ้าต้นกล้าไปรบ"* (54) *"เจ้าสาวใบตอง"* (57) *"บ้านตาย"* (81) *"ชีวิตปริศนาหล้า"* (165) เป็นต้น

ในบทประพันธ์ *"เจ้าต้นกล้าไปรบ"* (54) ไพวรินทร์ใช้กลวิธีการตั้งคำถามแบบรำพึง ซึ่งเป็นการตั้งคำถามที่มิได้เจาะจงว่าจะให้ใครเป็นผู้ตอบคำถาม ดังจะยกตอนท้ายของบทประพันธ์มาวิเคราะห์

.....
แม้เพียงมือเปล่าใจเปลี่ยว
ขอเที่ยวรบท้าไปทั่ว
กลองศึกคึกเร้าระรัว
ระเร่งเพลงยั่ววิญญาณ
ขึ้นชื่อเจ้าต้นกล้า
เลือดเนื้อชาวนาต้องกล้าหาญ
คราเคียวสนิมกร่อนรอนราน
คราจำจากบ้านไปรบ
ไปกับกองทัพเศรษฐกิจ
หน้าที่มิคิดเลี่ยงหลบ
พรรคพวกเคลื่อนพลสมทบ
ถนนฝุ่นฟุ้งตรลบกลบตา
ลมทุ่งดูแลแม่ด้วย
ไม่ม้วยจะกลับมาหา
พร้อมด้วยเกียรติยศเหรียญตรา
เชิดหน้าชูตาแผ่นดิน
จึงเจ้าต้นกล้าลาหาย
เงียบไปเหมือนตายจากสิ้น
หรือเขี้ยวสงครามโหดทมิฬ
ฉีกชิ้นเนื้อลูกของแม่แล้ว

คำถามนี้เป็นคำรำพึงกับตนเองของผู้เป็นแม่ ซึ่งผิดหวังจากการรอคอยการกลับคืนบ้านเกิดของลูกชาย การตั้งคำถามว่า “***หรือเขี้ยวสงครามโหดทมิฬ ฉีกชิ้นเนื้อลูกของแม่แล้ว”*** อยู่บนฐานข้อมูลที่ลูกชายของเขาเมื่อจากบ้านไปนานระยะหนึ่ง “ลาหาย เงียบไปเหมือนตายจากสิ้น” ซึ่งสร้างความวิตก หวาดหวั่นใจให้กับผู้เป็นแม่อย่างมาก แม่รู้ตามคำลูกบอกไว้ในตอนต้นบทเมื่อลาแม่ว่าจะ “ไปรบ” ท่ามกลาง “สมรภูมิเมืองใหญ่ไฟสงคราม” อันหมายถึง ต่อสู้เอาชัยชนะ เมื่อลูกเป็นส่วนหนึ่งของ “กองทัพเศรษฐกิจ” ศัตรูของกองทัพนี้คือการแก่งแย่งแข่งขันด้วยระบบอันซับซ้อนของโลกยุคใหม่ ลูกเองก็รู้สึกถึงอันตรายและความโหดร้ายของสังคมเมือง แต่ก็สัญญาว่า “ไม่ม้วยจะกลับมาหา พร้อมด้วยเกียรติยศเหรียญตราเชิดหน้าชูตาแผ่นดิน” ความเงียบหายของลูกซึ่งแปลกแยกจากวิถีชีวิตเมืองจึงเป็นที่มาของคำรำพึงเชิงถามเช่นนี้

ใน *"เจ้าสาวใบตอง"* (57) มีคำถามท้ายเรื่องกระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านย้อนคิดว่าบริโภคนิยมในวัฒนธรรมเมืองได้ทำลายวิถีชีวิตที่ดีงามเมื่อครั้งอดีตอย่างสิ้นเชิงเสียแล้วหรือดังบทประพันธ์ว่า

.....
พบเจ้าสาวพลาสติกระริกระรี้
หว่างวิถีทางแยกปลอมแปลกเปลี่ยว
มากแต่ยิ้มยั่วใจให้ลดเลี้ยว
หลอกให้ลืมนวลเขียวเคยเคียงครอง
โอ้เจ้าสาวใบตองในร่องสวน
ยุคฉะนี้เขียวนวลคงด่วนหมอง
ยินแต่เพลงพลาสติกระริกร้อง
หรือสิ้นเพลงใบตองเสียแล้วเอย

ผู้แต่งใช้ "เจ้าสาวใบตอง" เป็นสัญลักษณ์แทนวัฒนธรรมที่พอเพียงซึ่งกลมกลืนกับธรรมชาติ ที่ต้องจบสิ้นลงเนื่องจากการรุกล้ำของบริโภคนิยมในยุคใหม่ โดยมี "เจ้าสาวพลาสติก" เป็นสัญลักษณ์แทนวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองซึ่งอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ คำถามท้ายเรื่องว่า ***"หรือสิ้นเพลงใบตองเสียแล้วเอย"*** สังเกตได้ว่าเป็นคำรำพึงคล้ายรู้คำตอบแต่ยังไม่อยากให้เป็นเช่นนั้น เพราะหากเป็นจริงก็จะน่าเศร้าใจมาก

ในบท *"บ้านตาย"* (81) กวีแสดงบทครวญของคนพลัดบ้านที่ผูกพันอย่างลึกซึ้งกับถิ่นเกิดซึ่งยัง "งดงามในความทรงจำ" ในบทประพันธ์ตอนที่ 4 กวีได้ตั้งคำถามถึงอนาคตของพวกเขาว่า

.....
ใจคนหนึ่งผู้เดียวตาย
คิดถึงบ้านตาย
แผนที่ประเทศไทยมีไหม

คำถามถึงอนาคตข้างต้นสื่อถึงความรู้สึกหว้าเหว่เดียวดาย และความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจภายในใจผู้อพยพได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นคำตัดพ้อถึงความรางเลือนที่ไม่อาจกำหนดแหล่งพักพิงอันจะยึดถือเป็นเรือนตายได้

ในบางบทประพันธ์ กวีใช้กลวิธีการตั้งคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เนื่องจากกวีได้ตอบคำถามดังกล่าวด้วยตนเองในบทถัดไป ฉะนั้นการตั้งคำถามจึงเป็นเพียงการกระตุ้นให้ผู้อ่านได้ครุ่นคิดเท่านั้น ดังในบท *"อารมณ์กรุงเทพ"* (97)

.....
เมื่อเมืองเน่าน้ำก็เน่าน่าเศร้านัก
ใจก็หมักหมมเน่าเศร้าสมัย
เมื่อพ่อแม่ก่อกรรมซอกซ้ำไทย
มรดกนี้ใครเล่าได้รับ
ลูกหลานไทยมิใช่ทุกขทายาท
คอยรักชาติกู้ชาติที่ตกอับ
มิใช่บาปแห่งสังคมที่ถมทับ
จะเป็นบุญสำหรับอนุชน

เมื่อผู้คนในเมืองหลวงขาดจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัย ผลที่ตามมาก็คือสภาวะ "เมืองเน่าน้ำก็เน่า" น่าสังเกตว่ากวีใช้คำในสองวรรคแรกเพื่อแสดงความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างกัน ต้นเหตุของ "เมืองเน่า" และ "น้ำ...เน่า" ก็คือใจที่ "หมักหมม" อยู่กับความชั่วร้ายนั่นเอง

ไพวรินทร์ได้ตอกย้ำความรู้สึกของเหล่าผู้ใหญ่ที่สร้างความย่อยยับให้กับบ้านเมือง ให้ผู้อ่านได้ฉุกคิดถึงพิษภัยจากปัญหามลภาวะเป็นพิษที่จะตกแก่อนุชนแบบประชด ด้วยการตั้งคำถามว่า ***"มรดกนี้ใครเล่าได้รับ"*** ในวรรคต่อมากวีได้ตอบคำถามดังกล่าวด้วยตนเองว่าผู้ที่ได้รับมรดกที่ไม่น่ายินดีและไม่มีใครปรารถนาก็คือลูกหลานไทยนั่นเอง แต่แทนที่จะใช้ประโยคบอกเล่ากลับกล่าวเป็นประโยคปฏิเสธสองประโยคซ้อนว่า "ลูกหลานไทยมิใช่ทุกขทายาท คอยรักชาติกู้ชาติที่ตกอับ มิใช่บาปแห่งสังคมที่ถมทับ จะเป็นบุญสำหรับอนุชน" เพื่อแสดงสิทธิที่จะเรียกร้องความเป็นธรรมให้อนุชนว่า ไม่พึงตกเป็นผู้รับผลร้ายและต้องมารับบาปของสังคมจากการก่อกรรมของพ่อแม่

ส่วนในบท *"แม่ศรีคณิกา"* (106-107) กวีใช้คำถามต่อจากคำบอกเล่าในส่วนท้ายของแต่ละบทซ้ำ ๆกัน เพื่อย้ำความโดดเดี่ยวของผู้ทุกข์ทนว่า "ฝันของแม่โรยร่วง ***สนามหลวงเคยเศร้าไหม***" "รักของแม่แสนงาม ***โคนมะขามรู้หรือไม่***" และ "โลกของแม่ทารุณ ***โคนขนุนช่วยไฉน***" (เน้นโดยผู้วิจัย)

นอกจากนี้ยังปรากฏการตั้งคำถามซ้ำ ๆเกี่ยวกับจำนวนและระยะเวลา ดังเช่นใน *"ทุ่งไทยไม่เคยเหน็บหนาว"* (158)

.....
เรียวหญ้าน้อยน้อยรวงข้าวนิดนิด
ชูเชิดชีวิตฉายจิตชนผอง
ตีนทรชน-ไม่กี่ตีนครอง
เพียงพาลก็ต้องทุ่งหมองแหลกลาญ
กว่าหญ้าออกดอกกว่าข้าวออกรวง
เลือดเนื้อกี่ช่วงกี่ชีพชุ่มฉาน
กี่ปุ๋ยกี่น้ำกี่ยามกี่วาน
กี่เพลงขับขานตำนานรวงเรียว
.....

จากบทประพันธ์ข้างต้น ผู้แต่งใช้กลวิธีการซ้ำคำถาม ***"กี่"*** เพื่อถามถึงการทุ่มเทในการสร้างงานของชาวนาว่า ***"กี่ช่วงกี่ชีพ"*** ที่ "เลือดเนื้อ...ชุ่มฉาน" บนผืนนาขณะลงแรงต่อเนื่องกันมาหลายชั่วคน ถามถึงจำนวนของสิ่งจำเป็นที่ใช้และการทุ่มเทเวลาในกระบวนการผลิตว่า ***"กี่ปุ๋ยกี่น้ำ" "กี่ยามกี่วาน"*** ส่วนคำถาม ***"กี่เพลงขับขานตำนานรวงเรียว"*** เป็นคำถามรวบยอดว่านี่คือคำบอกเล่าจากจิตวิญญาณของชาวนาซึ่งบันทึกเป็นตำนาน แต่จะมีใครรู้หรือไม่ว่ามีปริมาณมากมายเพียงใด คำถามดังกล่าวมิได้มุ่งเน้นจะให้ผู้อ่านหาคำตอบ แต่ก็ท้าทายให้คิดว่านับได้และมีอยู่ จึงสร้างความสะเทือนใจผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้การตั้งคำถามซ้ำแล้วซ้ำอีกเช่นนี้ ยังช่วยสื่อถึงความทุกข์ระทมของชาวนาที่อุทิศชีวิตเพื่อต่อสู้กับความยากลำบากมาหลายยุคหลายสมัย แต่ทว่าชีวิตความเป็นอยู่ยังไม่ดีขึ้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งไพวรินทร์ได้อธิบายถึงสาเหตุของปัญหาดังกล่าวว่าเป็นเพราะ "ตีนทรชน-ไม่กี่ตีนครอง เพียงพาลก็ต้องทุ่งหมองแหลกลาญ"

2. สัญลักษณ์ (symbol)

สัญลักษณ์เป็นกลวิธีสื่อสารทางวรรณศิลป์ที่แสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิดในจินตนาการของตนเป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้รับคำนึงถึงความหมายอีกชั้นหนึ่ง เมื่อพิจารณาสัญลักษณ์ใน**ม้าก้านกล้วย** พบว่า สัญลักษณ์ตามขนบและสัญลักษณ์เฉพาะตัวสอดคล้องกับเนื้อหาทางความคิดและอารมณ์ อีกทั้งกระตุ้นให้ตีความได้อย่างลุ่มลึก

2.1 สัญลักษณ์ตามขนบ

สัญลักษณ์ตามขนบ คือ สัญลักษณ์ที่กวีส่วนใหญ่ใช้กล่าวแทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดในลักษณะซ้ำ ๆ เพื่อสื่อความเหมือนหรือคล้ายกันทุกยุคทุกสมัยจนง่ายต่อการทำความเข้าใจ จึงเหมาะแก่การสื่อสารกับผู้รับในวงกว้าง ดังจะยกที่โดดเด่นมาวิเคราะห์

ในหลายบทประพันธ์ เมื่อไพวรินทร์ต้องการสื่อถึงความล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมและความทุกข์ทนของคนจนในชนบท เขามักจะกล่าวถึงสายลมที่พัดโหมกระหน่ำอยู่เสมอ ดังเช่นในบางบทประพันธ์ที่ยกมาวิเคราะห์

แดดบ่มลมโบยดั่งบ้า
ลูกชายชาวนาผิวกร้าน
ตรากตรำทำนาช้านาน
จำต้องจากบ้านไปไกล (*"เจ้าต้นกล้าไปรบ"* : 52)
.....

.....
วันลมกระหน่ำโลก
กระโชกทุ่งกระชากวิถี
ทุกข์ย่ำชะตายี
นกจึงหนีไปนับนาน (*"นกทุ่ง"* : 55)
.....

กรูลมหนาวกราวเกรียวเรียวรวงข้าว
เรียวรวงร้าวรวดทุ่งสะเทือนไหว
คลื่นรวงทองรองแดดระยิบไกล
ไกลออกไปสุดโค้งเคียวของชาวนา (*"ลมพัดรวงข้าว"* : 60)
.....

สังเกตได้ว่า กวีใช้สายลมที่โหมกระหน่ำเป็นสัญลักษณ์แทนความเปลี่ยนแปลงและอุปสรรคที่คนชนบทต้องเผชิญในยุคพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่วนคำว่า "เกียรติยศเหรียญตรา" ที่ปรากฏในบท *"เจ้าต้นกล้าไปรบ"* (52) เป็นสัญลักษณ์แทนเกียรติยศศักดิ์ศรีที่คนในสังคมให้การยอมรับ

ท่ามกลางสังคมที่รายล้อมด้วยปัญหาอันซับซ้อน กวีมีทัศนะว่าอาจนำพาสังคมฝ่าข้ามความเลวร้ายได้ด้วยพลังความฝันและการต่อสู้โดยไม่ยอมจำนนต่อความพ่ายแพ้ของบุคคล

กวีจึงใช้บทประพันธ์ *"ณ ห้วงคำนึง"* (130-131) เป็นสื่อเพื่อปลอบประโลมใจและให้กำลังใจผู้ที่ท้อแท้สิ้นหวัง ดังบทประพันธ์กล่าวว่า

.....
ด้วยฝันใหม่ใหม่ไม่รู้จบ
ด้วยยังหวังพบพรุ่งวิถี
ด้วยเลือด น้ำตา และวารี
ยังมากพอที่จะไหลเวียน
.....
ณ ห้วงคำนึงในคืนหนาว
ฝากฝันสีขาวมาเสนอ
ดอกไม้ ลมหนาว ดาวละเมอ
คิดถึงเพื่อนเสมอในบทกวี

กวีชี้ว่าความฝันและพลังใจของมนุษย์สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้อย่างไม่รู้จบ ตราบที่ยังมีชีวิต (เลือด) "น้ำตา" อันสื่อความถึงความอ่อนไหวที่จะทุกข์โศก และ "วารี" ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนการดำรงอยู่อย่างเป็นปกติของธรรมชาติ นอกจากนี้กวียังใช้ "ฝันสีขาว" เพื่อสื่อความหมายอันเป็นอุดมคติ ตีความได้ว่าความฝันที่ดีงาม บริสุทธิ์ ปราศจากความชั่วร้าย อันจะช่วยเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม

ในบท *"เปลวไฟและนักฝัน"* (132-134) *"ดวงดาวของคนช่างฝัน"* (143-147) และในอีกหลายบทประพันธ์ไพวรินทร์ใช้ "ไฟ" เป็นสัญลักษณ์แทนความหวังและพลังในการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม และแสงสว่างขจัดความมืด คือ ความทุกข์ ความเขลาของสังคม ดังเช่นบทประพันธ์ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง

.....
คืนนี้นักฝันอยู่ไหน
ปรุงฝันปรับไฟเถิดหนา
ส่องปลุกสำนึกชีวา
ฝ่าข้ามความจริงเลวร้าย (*"เปลวไฟและนักฝัน"* : 132-134)
.....

เนื้อหาบางส่วนในบทประพันธ์ *"ตะวันออก - ตะวันตก"* (132-134) กวีสื่อถึงความอ้างว้างและความทุกข์ทนของแรงงานไทยที่อพยพข้ามชาติไปทำงานยังต่างประเทศ ดังบทกวีนิพนธ์ต่อไปนี้

....
ตะวันตกอกนกขมิ้น หนาวจร
ดวงแดดโรยกลีบรอน ร่อนลี้
ตักใครใคร่ขอนอน หนุนตัก
ขวัญนกตระหนกฉะนี้ ค่ำนี้นอนไหน
....

กวีใช้ "นกขมิ้น" เป็นสัญลักษณ์แทนคนอพยพที่ไร้อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ต้องพเนจรเร่ร่อนไปอย่างไร้จุดหมาย

2.2 สัญลักษณ์เฉพาะตน

สัญลักษณ์เฉพาะตน คือ สัญลักษณ์ที่กวีสมมุติขึ้นใช้แทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตน สัญลักษณ์เฉพาะตนที่ปรากฏใน **ม้าก้านกล้วย** อาจจำแนกตามความเชื่อมโยงกับเนื้อหาของบทประพันธ์ได้ 4 หัวข้อ ได้แก่ คนชนบทผู้อพยพ วิถีชีวิตอันพึงรักษา วิถีชีวิตในสังคมเมือง และการชำระล้างความเลวร้าย

2.2.1 คนชนบทผู้อพยพ

ในกวีนิพนธ์ชุดนี้กวีกล่าวถึงคนชนบทผู้อพยพ ด้วยการใช้สัญลักษณ์เฉพาะตนที่มีรากฐานมาจากความเป็นคนชนบทที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ดังเช่น ม้าก้านกล้วย เจ้าต้นกล้า และนกทุ่ง ซึ่งล้วนแต่สื่อนัยะถึงการกำเนิดจากธรรมชาติ เมื่อเทียบกับจักรกลหรือระบบอันซับซ้อนยังแสดงถึงความอ่อนโยนและความธรรมดาสามัญ ม้าก้านกล้วย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์โดดเด่นที่กวีใช้ปรากฏในบท *"ม้าก้านกล้วย 1 – ม้าก้านกล้วย 4"* (26-40) ม้าก้านกล้วยเป็นสิ่งที่พ่อสร้างให้ลูกเล่น ควบคู่กับการสอนให้ศรัทธาในการต่อสู้ด้วยพลังความใฝ่ฝัน ดังบทกวีกล่าวว่า

ด้วยมือพ่อต่อเติมปรารถนา
ตัดก้านกล้วยทำม้าให้ข้าขี่
ทั้งปืนกลก้านกล้วยก็สวยดี
เหมาะมือที่จะสู้รบกับไพริน
เสียงคำสอนพ่อสั่งก็ยังแว่ว
ลูกผู้ชายไม่แคล้วต้องจากถิ่น

สู่โลกกว้างทางไกลในแผ่นดิน
เสาะและสู้อย่ารู้สิ้นซึ่งแรงใจ (*"ม้าก้านกล้วย 1"* : 26)
.....

ม้าก้านกล้วยที่สร้างด้วยมือพ่อ เป็นสัญลักษณ์แทนการปลูกฝังและเพิ่มเติมความปรารถนาที่จักนำชีวิตไปสู่ความดีงามในการเลี้ยงดูลูก พร้อมประสบการณ์การเล่นอันเป็นการเรียนรู้ของเด็ก การเดินทางด้วยม้าก้านกล้วยจึงเป็นการเดินทางตามคำสอนของพ่อในฐานะลูกผู้ชายที่ต้องท่องไปใน "โลกกว้าง" เพื่อ "เสาะและสู้อย่ารู้สิ้นซึ่งแรงใจ" ด้วยความตระหนักในคุณค่าคำสอนของพ่อและหน้าที่ความรับผิดชอบของตน ลูกชายจึงออกเดินทางจากถิ่นเกิดเพื่อ "มุ่งสู่เส้นขอบฟ้าหาความฝัน" ดังบทประพันธ์กล่าวว่า

.....
ม้าก้านกล้วยโจนทะยานจากบ้านทุ่ง
พาข้ามุ่งสู่พนาพฤกษาไสว
ด้นดงหนามระกำเกี่ยวลัดเลี้ยวไป
ข้ามบึงหนองคลองใส ไต่พนม
.....
นานแสนนานกับการแสวงหา
เห็นแต่ม้าเพื่อนใจยิ่งไร้สุข
ยิ่งอ่อนแอแพ้ยักษ์ทุรยุค
ยิ่งไพรีก็รบรุกอยู่รอบกาย
ม้าและปืนของพ่อที่ต่อสู้
คงจะเฉาก่อนจะรู้ซึ้งความหมาย
เช็ดน้ำตาที่ขอบตา – ลูกผู้ชาย
หรือจะถึงคราวพ่ายต้องอายคน
.....

จากบทประพันธ์ข้างต้น ม้าก้านกล้วยยังเป็นสัญลักษณ์ที่กวีใช้แทนลูกหลานชาวชนบทที่ต้องอพยพจากถิ่นไปใช้ชีวิตในเมืองหลวงเพื่อตามหาฝัน โดยมี "ม้าและปืน[ก้านกล้วย]" ที่สร้างจากวัสดุธรรมชาติ อันสื่อความถึงคำสอน ความรัก และกำลังใจจากบุพการีเป็นอาวุธประจำใจเพื่อใช้ในการต่อสู้กับอุปสรรคขวากหนาม ปัญหาก็คืออุปสรรคของชีวิตในสังคมเมืองต่างจากยักษ์ในนิทานพื้นบ้าน แต่เป็นอมนุษย์ที่เรียกว่า "ยักษ์ทุรยุค" ซึ่งกักขังผู้คนไว้ด้วยเครื่องจักรอันแข็งกระด้าง โดยปราศจากเยื่อใยของมิตรไมตรีระหว่างมนุษย์

เมื่อระบบเศรษฐกิจและธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยให้ชาวนาประกอบอาชีพอย่างราบรื่น ลูกชายชาวนาในบท *"เจ้าต้นกล้าไปรบ"* (52-54) จำต้องพลัดพรากจากผืนนาออกเดินทางสู่เมืองหลวงเพื่อหางานทำ ดังเนื้อหาในบทประพันธ์ที่ว่า

.....
ขึ้นชื่อเจ้าต้นกล้า
เลือดเนื้อชาวนาต้องกล้าหาญ
คราเคียวสนิมกร่อนรอนราน
คราจำจากบ้านไปรบ
.....

สังเกตได้ว่า กวีเลือกใช้คำว่า "เจ้าต้นกล้า" ซึ่งเป็นหน่ออ่อนของต้นข้าวที่ต้องย้ายไปปลูกและเติบโตในแหล่งใหม่ มาใช้แทนลูกหลานชาวนาที่ยังอ่อนวัย และด้อยประสบการณ์ แต่จำต้องจากถิ่นไปใช้ชีวิตในเมืองหลวง ซึ่งจะต้องเผชิญกับอุปสรรคและความเลวร้ายรอบด้านอันสามารถสร้างความหวาดหวั่นใจให้แก่มารดาผู้รอคอยการกลับคืนท้องทุ่งของลูกชายไม่ต่างจากการ "ไปรบ"

นอกจากนี้ในบท *"นกทุ่ง"* (55) กวีสื่อให้เห็นความทุกข์ของคนจนจากชนบทเมื่อถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพในสังคมเมือง ดังบทกวีนิพนธ์ต่อไปนี้

ทุ่งหญ้าและนาข้าว
ช่างเหน็บหนาวเสียจริงหนอ
หนาวรักและหนาวรอ
เมื่อไหร่หนอนกจะมา...
นกทุ่งเคยเนาถิ่น
มีแผ่นดินและดงหญ้า
มีฝันและเมฆฟ้า
มีวิญญาณ์และเสรี
.....
นกเอยหนอนกทุ่ง
เจ้าพลัดทุ่งสู่ไพรเถื่อน
เถื่อนไพรไร้รังเรือน
หรือพบเพื่อนอยู่เกลื่อนไพร

ไพรพนาแห่งนาคร
เจ้าหลบนอน ณ หลืบไหน
บ่วงแร้วแห่งพรานใด
ดักเจ้าไว้หรือนกเอย

“นกทุ่ง” เป็นสัญลักษณ์แทนคนชนบทที่เติบโตมาท่ามกลางความเรียบง่ายและมีอิสระเสรีในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข แต่เมื่อพลัดหลงสู่ “ไพรเถื่อน” หรือเมืองหลวงที่เต็มไปด้วยอันตรายรอบด้าน และมี “บ่วงแร้ว” อันหมายถึงสิ่งที่คอยกักกันจำกัดสิทธิเสรีภาพหรือโอกาสของคนชนบท สภาวะที่เลวร้ายของสังคมเมืองเช่นนี้น่าจะส่งผลให้การรอคอย “นกทุ่ง” คืนสู่ถิ่นเป็นการรอคอยที่ดูจะไร้จุดหมาย

2.2.2 วิถีชีวิตอันพึงรักษา

เมื่อศึกษาเนื้อหาบทประพันธ์ใน **ม้าก้านกล้วย** วิถีชีวิตที่มีคุณค่าและพึงรักษาไว้ในทัศนะของไพวรินทร์ ขาวงาม คือ วิถีชีวิตในสังคมชนบท อันเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ให้ความสำคัญกับการผดุงคุณธรรมและความเป็นปกติของธรรมชาติ ดังเช่นการดำรงชีวิตอย่าสมถะเรียบง่าย และสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิต ในบท*“เจ้าสาวใบตอง”* (56-57) ไพวรินทร์แสดงให้เห็นวิถีชีวิตชนบทที่ดำรงอยู่อย่างสมถะพอเพียง และตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ

.....
รักเจ้าสาวใบตองในร่องสวน
เคยหวงนวลหนักหนามาจำห่าง
กระแสลมโหมยุคทั้งรุกบาง
จนเริดทิศแรมทางอยู่ร้างโรย
อยู่ร้างโรยโดยทางของยุคใหม่
อยู่เหน็บหนาวกับสมัยซึ่งไห้โหย
อยู่รวดร้าวกับรักกระอักโอย
ดั้นและด้นจำนนโดยสถานเดียว
พบเจ้าสาวพลาสติกระริกระรี้
หว่างวิถีทางแยกปลอมแปลกเปลี่ยว
มากแต่ยิ้มยั่วใจให้ลดเลี้ยว
หลอกให้ลืมนวลเขียวเคยเคียงครอง
.....

ไพวรินทร์ใช้ “เจ้าสาวใบตอง” เป็นสัญลักษณ์แทนธรรมชาติอันบริสุทธิ์งดงามและวัฒนธรรมที่ดีงามในชนบท ที่ต้องแปรเปลี่ยนไปเนื่องจาก “กระแสลม” อันสื่อความถึงการรุกล้ำด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งกวีใช้ “เจ้าสาวพลาสติก” แทนวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองที่ห่างไกลจากธรรมชาติ ด้วยการยึดถือลัทธิบริโภคนิยมที่เน้นความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต ส่วนในบทประพันธ์*“รอยร่ายรำของข้าวค่ำและผักแว่น”* (46-47) กวีใช้ “ข้าวค่ำ”และ“ผักแว่น” เป็นสัญลักษณ์แทนทรัพย์สินอันเป็นผลผลิตจากแผ่นดินที่สามารถแบ่งปันกันได้ด้วยความรัก ความเมตตาปรานี และความพอเพียงที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในวัฒนธรรมชนบท

การปลูกฝังคุณธรรมผ่านการสืบต่อตำนานคำสอน มีส่วนสำคัญในการช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลไม่ให้ตกเป็นทาสของความเลวร้าย ดังการสืบต่อคำสอนอันเป็นการสืบต่อตำนานความทระนงของแม่ในบท *“ไหมแท้ที่แม่ทอ”* (74-77) ที่ว่า

.....
พร้อมทั้งสอนลูกสาวเจ้าศรีเรือน
อยู่เป็นเพื่อนแม่ทอปรารถนา
เพื่อสืบทอดแรงงานกาลเวลา
ก่อนมือแม่จะอ่อนล้าต้องลาพัก
และสอนเจ้าลูกชายให้ทระนง
รักแม่ก็ขอจงทำงานหนัก
ด้วยละเอียดอ่อนในเยื่อใยรัก
พลีชีวิตเพื่อถักและทอไท
สักวันหนึ่งถึงไม่มีชีวิตแม่
ลูกที่แท้ก็คงทอสืบต่อได้
แม่ก็ทอ ลูกก็ทอ ต่อเส้นใย
ผ้าชีวิตผืนใหม่จะต้องงาม

กวีใช้การทอผ้าแต่ละขั้นตอนด้วยความละเอียดอ่อน เป็นสัญลักษณ์แทนการเลี้ยงดูลูกด้วยจิตวิญญาณ ส่วน “ไหมแท้” ก็คือลูกที่สามารถสืบต่อตำนานคำสอนจากผู้เป็นแม่ เพื่อถักทอ “ผ้าชีวิตผืนใหม่” ให้งดงาม อันหมายถึงคนรุ่นถัดไปให้สามารถคงความเป็น “ไท” จากความชั่วร้ายทั้งปวง

นอกจากการยึดถือคุณค่าในวิถีชีวิตชนบทมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อให้ชีวิตและสังคมสงบสุข การรู้จักฝัน หรือ “ฝันเป็น” ก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะนำพาชีวิตให้รอดพ้นจาก

ห้วงทุกข์ท่ามกลางสภาวะสังคมที่รายล้อมด้วยปัญหาอันซับซ้อน ดังเห็นได้ในบท*"ใต้กะลามีฟ้ากว้าง"* (135-136)

ข้ารักกะลาข้านี้
เพราะมีกะลาใบหนึ่ง
สมบัติชีวิตติดตรึง
เก็บไว้ลึกซึ้งส่วนตัว
กะลาของใครใครรัก
เป็นแหล่งหลบพักคุ้มหัว
ลี้ใจจากเรื่องน่ากลัว
ลี้ตัวจากโลกน่าชัง
.....
มีสรวงแสนสรวงช่วงชั้น
มีฝันแสนฝันเฟ้นฝึก
มีขุมแสนขุมนรกนึก
มีสันติสุขศึกเสรี
ใครว่ากะลาข้าแคบ
ข้าแอบยักไหล่สุขี
ภาคภูมิกะลาข้ามี
เพียงกบน้อยที่ฝันเป็น

"กบน้อย" ที่ "หลบพักคุ้มหัว" ใน "กะลา" อันหมายถึงโลกส่วนตัวที่สร้างด้วยความฝัน เป็นสัญลักษณ์ของผู้ที่ฝันเป็น เห็นได้ว่า "กบน้อย" มีชีวิตที่เป็นสุขได้และสามารถ "ลี้ใจจากเรื่องน่ากลัว ลี้ตัวจากโลกน่าชัง" ได้เพราะสามารถเชื่อมโยงของความฝันกับการเรียนรู้อันเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำพาชีวิตให้รอดพ้นจากห้วงทุกข์

2.2.3 วิถีชีวิตในสังคมเมือง

เมื่อกล่าวถึงวิถีชีวิตในสังคมเมืองพบว่า กวีมักสื่อให้เห็นถึงความทันสมัยเจริญเติบโตของสิ่งปลูกสร้าง ความสับสนวุ่นวาย และอันตรายที่มีอยู่รอบด้าน ดังที่กวีสื่อถึงความพ่ายแพ้ของคนชนบทในยุคที่มีการนำเครื่องจักรกลมาใช้ในกระบวนการผลิตในบท *"ม้าก้านกล้วย 3"* (34-36)

.....
มุ่งม้าก้านกล้วยออกช่วยประเทศ
อึกทึกศึกเทวษอันหลวงหลาย
บางม้ามุ่งม้ามาล้มตาย
ต่างถิ่นแตกพ่ายพวกม้ายนต์
ม้าใหญ่พยศโลกลำพองกล้า
ม้าเล็กอนาถาเป็นม้าหม่น
ในคอก นอกคอก ฝันค้น
ฝันด้นเยี่ยงม้ามีมีชีวิต
.....

กวีสื่อให้เห็นว่าการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต เป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้คนชนบทที่ด้อยความรู้ ด้อยประสบการณ์ หรือที่กวีใช้สัญลักษณ์ว่า “ม้าเล็ก” ต้องประสบกับความทุกข์อย่างแสนสาหัส เนื่องจากถูกตัดสิทธิและโอกาสในการทำงาน ต้องมาล้มตายพ่ายแพ้แก่ “ม้ายนต์” และ“ม้าใหญ่” อันหมายถึงเครื่องจักรกลอันทันสมัย

ข้อความในบท *“นักฝันแห่งมีนาคม”* (112-115) ที่ว่า “สัตว์กลยนต์เหล็กตะลอน สัตว์เลือดเนื้อจร สุ่มเสี่ยงเคียงคอนกรีตคา” นั้นแสดงให้เห็นวิถีชีวิตในสังคมเมืองในยามค่ำคืนที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย “สัตว์กลยนต์เหล็ก” แทนรถยนต์ที่วิ่งไปมาบนท้องถนนยามค่ำคืน ส่วน “สัตว์เลือดเนื้อ” หมายถึงผู้คนที่เดินเท้าร่อนเร่ไปตามท้องถนนในยามค่ำคืนอย่างไร้จุดหมาย

การใช้ชีวิตแบบตัวใครตัวมันในสังคมเมืองได้บ่มเพาะความเห็นแก่ตัวจนผู้คนไม่เห็นคุณค่าในชีวิตเพื่อนมนุษย์ ดังเช่นในบท *“ตุ๊กตากำสรวล”* (100-101) กวีใช้เจ้าของโรงงานเป็นสัญลักษณ์แทนความอยุติธรรมในสังคมที่ยังมีอยู่จริง และใช้ตุ๊กตาเป็นสัญลักษณ์แทนคุณธรรมและความดีงาม

นอกจากนี้ในหลายบทประพันธ์ไพวรินทร์มักนำป่ามากล่าวเพื่อสื่อถึงความโหดร้ายป่าเถื่อน และความน่ากลัวของสังคมเมือง ดังเช่นในบางตอนของบทประพันธ์ที่ยกมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

.....
เจ็บอนาถบาดแผลก็เกลื่อนอก
ฝันจะหนีดงรกของเมืองหลอน

อยากควบม้าคืนทุ่งทะยานจร
ไปกราบพ่อขอพรอีกสักครั้ง (*"ม้าก้านกล้วย 1"* : 28)

.....
นกเอยหนอนกทุ่ง
เจ้าพลัดทุ่งสู่ไพรเถื่อน
เถื่อนไพรไร้รังเรือน
หรือพบเพื่อนอยู่เกลื่อนไพร...
ไพรพนาแห่งนาคร
เจ้าหลบนอน ณ หลืบไหน
บ่วงแร้วแห่งพรานใด
ดักเจ้าไว้หรือนกเอย (*"นกทุ่ง"* : 45)

จรจรัลเจริญป่านี้ เมืองไหน
เงาดุ่มเสาะแสวงใด เดี่ยวด้น
ดวงใจนั่นของใคร ตกแตก
แทบท่อระบายน้ำล้น หลอกฝัน (*"เดินเมือง"* : 116)

เห็นได้ว่ากวีใช้ป่าเป็นสัญลักษณ์แทนเมือง แต่เป็นป่าที่มีลักษณะทางกายภาพแตกต่างกับป่าที่กวีเดินทางจากมา ในทัศนะของกวีเมืองเป็นป่าที่เต็มไปด้วยสิ่งประดิษฐ์ที่ไร้ความงดงาม ดังเช่น "ต้นคอนกรีต" และ "ต้นเครื่องจักร" (*"อารมณ์กรุงเทพ"* : 93) การเดิน "เดี่ยวด้น" ในเมืองจึงทำให้คนชนบทที่พลัดหลงเข้ามารู้สึกแปลกแยกและว้าเหว่เดียวดาย หมดสิ้นความหวัง และความฝันในการต่อสู้กับอุปสรรคขวากหนามที่รุมเร้าชีวิต ดังกวีกล่าวว่า "ดวงใจนั่นของใคร ตกแตก แทบท่อระบายน้ำล้น หลอกฝัน" นอกจากนี้กวียังใช้ป่าเพื่อสื่อถึงความโหดร้ายน่ากลัว ในแง่ที่จิตใจของคนในเมืองนี้ไร้ความดีงาม แก่งแย่งแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตน แม้จะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนก็ตาม

2.2.4 การชำระล้างความชั่วร้าย

ไพวรินทร์ชี้ว่านอกจากธรรมชาติจะทำหน้าที่เกื้อกูลชีวิตและปลูกฝังคุณธรรมแก่มนุษย์ ในบทประพันธ์ *"อารมณ์กรุงเทพ"* (92-99) กวียังแสดงบทบาทของธรรมชาติในการชำระล้างจิตใจมนุษย์ให้บริสุทธิ์ผ่องใส ดังที่บทประพันธ์กล่าวว่า

3

.....

หมายดับไฟอารมณ์ก็ขมขื่น
เพราะน้ำเอ๋ยเคยชื่นกลับไม่ฉ่ำ
พิรุณชาติหยาดฟ้าลงมาซ้ำ
มิอาจพรำพรมมนุษย์พิสุทธิ์กาล

กวีใช้แม่น้ำ “เจ้าพระยา” และ “พิรุณชาติ” เป็นสัญลักษณ์แทนการชำระล้างความสกปรกเสื่อมทรามและดับไฟภายในจิตใจมนุษย์ เพื่อให้ “ดวงใจสบายดีมีรักริน” และ “เพื่อแผ่นดินดำรงไทไม่พ่ายพัง”

ไพวรินทร์ชี้ว่าการกอบกู้วิกฤตสังคมบางครั้งอาจเริ่มต้นจากจิตสำนึกที่ดี ดังที่กวีแสดงทัศนะไว้ใน *“บทคร่ำครวญ”* (182-185) ว่าน้ำตาที่หลั่งไหลมาจากการร่วม “ร่ำไห้” ของมหาชนที่มีจิตสำนึกที่ดี อาจมีพลังในการยับยั้งเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นได้ใน “อนาคตกาล” ดังในบทกวีนิพนธ์ว่า

.....

เราร่ำไห้ ร่วมกันเสียเถิดหนอ
หยาดน้ำตาจะหยาดล้อโลกแหลกเหลว
ชุ่มชำระชะใจดับไฟเปลว
วินาที ณ ขอบเหวแห่งหายนะ

.....

กวีใช้น้ำตาเป็นสัญลักษณ์ของความรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือสัญชาตญาณใฝ่ดีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในส่วนลึกของจิตใจมนุษย์

จากการศึกษารูปแบบการประพันธ์สรุปได้ว่า เพื่อสื่อเนื้อหาของบทประพันธ์ที่มีความซับซ้อน กวีสามารถสร้างความประสานระหว่างรูปแบบกับเนื้อหาได้อย่างกลมกลืน โดยสามารถเลือกสรรรูปแบบคำประพันธ์ได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร เช่น การใช้กลอนสุภาพที่มีสัมผัสในในการพรรณนาความลักษณะนิราศ และการปรับใช้เพลงพื้นบ้านเพื่อสื่อความทุกข์ทนของคนชนบทในสังคมเมือง นอกจากนี้การเลือกสรรถ้อยคำและประโยคมีความประณีตทั้งการใช้คำซ้ำ คำซ้อน การซ้ำคำและข้อความ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบทางเสียง การใช้ระดับภาษาสร้างความมีชีวิตและบรรยากาศในบทประพันธ์ นอกจากนี้กลวิธีสำคัญที่สร้างพลังทางสุนทรียะและกระตุ้นการขบคิดได้อย่างลุ่มลึก ก็คือภาพพจน์กับสัญลักษณ์ตามขนบและเฉพาะตนที่สร้างจากรากฐานความเป็นคนชนบทที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่น